

“งานศึกษาผู้อยู่ในสถานะรอง”: ทบทวนประวัติศาสตร์นิพนธ์ และมวลชนผู้เคลื่อนไหว

“Subaltern Studies”: Rethinking Historiography and the Movement from Below

สิงห์ สุวรรณกิจ¹

Sing Suwannakij

บทคัดย่อ

กลุ่มศึกษาผู้อยู่ในสถานะรอง (Subaltern Studies Collective – SSC หรือ Subaltern Studies Group – SSG) มีบทบาทโดดเด่นขึ้นมาในทศวรรษ 1980 ในฐานะของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมการเมืองภายใต้การปกครองอาณานิคม โดยเฉพาะในบริบทของอินเดียช่วงที่อังกฤษครอบงำ แต่ในขณะเดียวกันก็ตั้งคำถามต่อขบวนการชาตินิยมและระบอบของชาติต่าง ๆ ในเอเชียใต้ที่เกิดขึ้นภายหลังการปกครองอาณานิคมอย่างเป็นทางการสิ้นสุดไปแล้วด้วยเช่นกัน การวิพากษ์แบบ SSC นั้น ทั้งตั้งคำถามต่อเจ้าจักรวรรดินิยมและไม่เชื่อใจ “ผู้ปลดปล่อย” หรือนักชาตินิยมทั้งหลายพอ ๆ กัน เนื่องจากทั้งคู่เป็นชนชั้นนำไม่ต่างกัน สิ่งที่ถูกจัดออกไปจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ชนชั้นนำนิยมเช่นนี้ก็คือการเมืองของมวลชนซึ่งต้องได้รับการรื้อฟื้นและจุดกำเนิดขึ้นมาใหม่ อันเป็นจิตวิญญาณตั้งต้นของ Subaltern Studies ความโดดเด่นของกลุ่มศึกษาฯ โดยเฉพาะวิธีวิทยาและการรื้อประวัติศาสตร์ใหม่ผ่านมุมมองของผู้คนสถานะรองเช่นนี้ทำให้อิทธิพลในวงวิชาการของกลุ่มแพร่กระจายไปไกลมากกว่าจะถูกจำกัดด้วยพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์และประสบการณ์เฉพาะของเอเชียใต้ และกระตุ้นให้เกิดการศึกษาในลักษณะเดียวกันในที่อื่น ๆ ทั่วโลก บทความนี้จะกล่าวถึง 4 ประเด็นหลักด้วยกัน ได้แก่

(1) ว่าด้วยมโนทัศน์ “the subaltern” และคำแปลในภาษาไทย (2) จุดเน้นหลักของกลุ่มศึกษาฯ (3) ตัวอย่างงานศึกษาแบบ Subaltern Studies และ (4) ข้อวิพากษ์ต่องานของกลุ่มศึกษาฯ

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์นิพนธ์, ประวัติศาสตร์จากข้างล่าง, ผู้อยู่ในสถานะรอง, ประวัติศาสตร์เอเชียใต้, จักรวรรดินิยม, ชาตินิยม

Abstract

Subaltern Studies Collective (SSC) grew in reputation in the 1980s as a group of scholars devoted to historical investigation of society and politics under colonialism, especially in the context of South Asia under British domination. Concurrently, the Collective is also critical of nationalist movements and the regimes in the wake of decolonization, which had allegedly ended imperialism. Both the imperialists and the nationalists were, according to the SSC, elitist. This elitism pervade (neo-)colonialist and nationalist historiographies and exclude the masses and their politics from history. The Collective’s methods in studying history have been considered innovative. It encompasses sensitivity to the lives, passion and perspectives of the subalterns. As a result, they have brought Subaltern Studies far beyond the geographical and experiential specificities of South Asia and inspired similar studies in various parts of the world. Thus, this article will discuss (1) the concept of the “subaltern” and its translation in Thai language, (2) the focus of Subaltern Studies, (3) some examples of SSC works, and (4) some critiques of the Collective’s approaches.

Keywords: Historiography, History from below, Subaltern studies, South Asian history, Imperialism and Nationalism

บทนำ

กลุ่มศึกษาผู้อยู่ในสถานะรอง (Subaltern Studies Collective – SSC หรือ Subaltern Studies Group – SSG) มีบทบาทโดดเด่นขึ้นมาในทศวรรษ 1980 ในฐานะของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมการเมืองภายใต้การปกครองอาณานิคม โดยเฉพาะในบริบทของอินเดียช่วงที่อังกฤษครอบงำ รวมถึงการวิพากษ์มรดกจากจักรวรรดินิยมที่ดำรงอยู่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งกรอบวิธีคิด โลกทัศน์ แบบแผนการกระทำ โครงสร้างการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งมีอยู่แม้ในหมู่นักชาตินิยมที่ตามประวัติศาสตร์ชนบททั่วไปมักจะพรรณนาว่าเป็นชั่วตรงข้ามกับเจ้าอาณานิคม เป็นขบวนการอันหาญกล้าในการต่อสู้ท้าทายจนกระทั่งโค่นล้มเจ้าอาณานิคมได้ในที่สุด ท่าทีวิพากษ์ของกลุ่มศึกษา เช่นนี้เท่ากับเป็นการตั้งคำถามต่อระบอบของชาติต่างๆ ในเอเชียใต้ที่เกิดขึ้นภายหลังการปกครองอาณานิคมอย่างเป็นทางการ ล้นสุดไปแล้วด้วยเช่นกัน

หากจะสรุปใจความอย่างสั้นที่สุด การวิพากษ์แบบ SSC นั้น ทั้งตั้งคำถามต่อเจ้าจักรวรรดินิยมและไม่เชื่อใจ “ผู้ปลดปล่อย” หรือนักชาตินิยมทั้งหลายพอๆ กัน เนื่องจากทั้งคู่เป็นชนชั้นนำไม่ต่างกัน ในบทความเปิดตัววารสาร *Subaltern Studies* ฉบับแรก (1982) รณจิต กูฮา (Ranajit Guha) ผู้เป็นบรรณาธิการและแรงผลักดันสำคัญของกลุ่มศึกษา ประกาศว่า “เป็นเวลานานแล้วที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับชาตินิยมอินเดียถูกครอบงำโดยชนชั้นนำนิยม ทั้งความเป็นชนชั้นนำแบบเจ้าอาณานิคมและชนชั้นนำแบบกระฎุมพี-ชาตินิยม ทั้งสองมีจุดเริ่มจากการเป็นผลิตผลของการปกครองอินเดียโดยอังกฤษ” (Guha, 1982: 1; ดูที่ผู้เขียนบทความนี้แปลเป็นภาษาไทยในภาคผนวก) และชัดเจนว่าสิ่งที่ถูกขจัดออกไปจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ชนชั้นนำนิยมเช่นนี้ก็คือ *การเมืองของมวลชน* ซึ่งต้องได้รับการรื้อฟื้นและจุดกำเนิดขึ้นมาใหม่ นี่คือจิตวิญญาณตั้งต้นของ Subaltern Studies

ความโดดเด่นของกลุ่มศึกษาฯ โดยเฉพาะวิธีวิทยาและการรื้อประวัติศาสตร์ใหม่ผ่านมุมมองของผู้คนสถานะรองเช่นนี้ทำให้อิทธิพลในวงวิชาการของกลุ่มแพร่กระจายไปไกลมากกว่าจะถูกจำกัดด้วยพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์และประสบการณ์เฉพาะของเอเชียใต้ เช่น ได้สร้างแรงบันดาลใจให้เกิดกลุ่มศึกษาผู้อยู่ในสถานะรองในลาตินอเมริกา (Latin America Subaltern Studies Group) และงานศึกษาในลักษณะเดียวกันในแอฟริกา ที่อื่นๆ ในเอเชีย รวมทั้งก่อให้เกิดประเด็นถกเถียงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย² หากนับรวมเข้ากับกระแส “หลังอาณานิคมศึกษา” (postcolonial studies) เราอาจกล่าวได้ว่า แรงกระตุ้นที่เกิดจากกลุ่มศึกษาฯ ทำให้เกิดประเด็นถกเถียงระดับโลกขึ้นมาในช่วงเวลาหลายทศวรรษตั้งแต่ปลาย 1970s อย่างไรก็ตาม บทความนี้ต้องการแยกแยะความแตกต่างระหว่าง Subaltern Studies ในช่วงแรก (กล่าวให้เฉพาะเจาะจงคือจนถึงราวปี 1985) กับงานศึกษาในช่วงถัดมา ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

บทความนี้จะกล่าวถึง 4 ประเด็นหลักด้วยกัน ได้แก่ (1) ว่าด้วยมโนทัศน์ “the subaltern” และคำแปลในภาษาไทย (2) จุดเน้นหลักของกลุ่มศึกษาฯ (3) ตัวอย่างงานศึกษาแบบ Subaltern Studies และ (4) ข้อวิพากษ์ต่องานของกลุ่มศึกษาฯ

ว่าด้วยมโนทัศน์ “the subaltern” และคำแปลในภาษาไทย

Subaltern Studies ไม่ใช่เรื่องใหม่สำหรับแวดวงวิชาการไทยและมีความพยายามในการแปลมโนทัศน์ “the subaltern” ออกมาหลากหลายสำนวน เช่น “ผู้ถูกกดทับ” (เช่น เกษียร, 2013; บัณฑิต, 2553; สลิสสา, 2556; บุษยรัตน์, 2551) “ผู้ถูกปกครอง/กดขี่” (เช่น วัชรพล, 2554) “ผู้ไร้เสียง” (ซึ่งเป็นผลจากการอ่านบทความของสปีวักโดยตรง เช่นใน วริตดา, 2013) หรือเพียงแค่ “คนข้างล่าง” (เช่น นพพร, 2546; วินัย, 2555) ไปจนถึงการใช้อย่างสับสนปนเปกับคำว่า “คนด้อยโอกาส” “คนชายขอบ” (เช่น กุลภา, 2555; จุก-เชียงราย, 2549) ฯลฯ ซึ่งไม่ผิดเสียทีเดียว แต่หลาย ๆ สำนวนแปลนี้ก็สะท้อนถึงความไม่เคร่งครัดในการทำความเข้าใจมโนทัศน์ อีกทั้งมิได้นำวิธีการวิเคราะห์เบื้องหลังมโนทัศน์นั้น ๆ ไปใช้/ถกเถียงพุดคุยโต้แย้งอย่างรอบด้าน

และเข้มข้นเพียงพอ จนทำให้กลายเป็นการหย่อนชื่อมาปะไว้เสียมากกว่า³ หนึ่งควรระบุไว้ด้วยว่างานส่วนใหญ่เหล่านี้มักจะตกเถียงจากการอ่านหรือแปลงานของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) และกายาตรี จักรวรรตี สปิวัค (Gayatri Chakravorty Spivak) เป็นหลัก โดยทั้งหมดแทบไม่ได้ศึกษางานของรณชิต คูชา และบทความต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ในวารสาร *Subaltern Studies* ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของ SSC (สมาชิกเบื้องต้น 8 คน ตามที่คูชานับ)⁴ อย่างจริงจัง โดยเฉพาะบทความของสปิวัคที่อ้างอิงกันมากและทักท้วงกันว่าเป็น “คัมภีร์” ของ *Subaltern Studies* คือ *Can the Subaltern Speak?* (ผู้อยู่ในสถานะรองสามารถพูดได้หรือไม่?, 1985)⁵ นั้น เป็นงานเขียนวิพากษ์/ตอบโต้แนวทางศึกษาของ SSC ในช่วงต้นเท่านั้น (ดูในส่วน “ข้อวิพากษ์ต่องานของกลุ่มศึกษาฯ” เพิ่มเติม)

กลุ่ม SSC ได้รับแรงบันดาลใจจากมโนทัศน์ว่าด้วย *subaltern classes* ของกรัมสกี ซึ่งมีประเด็นที่สำคัญยิ่งยวด (แต่มักถูกละเลยไปในงานภาษาไทยหลายชิ้น) อยู่เกี่ยวกับการวิเคราะห์ชนชั้นให้ไปไกลกว่าชนบทการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์เดิม โดยที่กรัมสกีมอง *ครอบคลุม* ไปถึงสถานะทางสังคมและกลไกการกดทับ (*subordination*) มากกว่าจะยกความสำคัญทั้งหมดให้กับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและกลไกของการควบคุมปัจจัยการผลิต/ความสัมพันธ์ทางการผลิตเท่านั้น ในสมุดบันทึกเล่มที่ 25 ของ *Prison Notebooks* กรัมสกีระบุหมู่คนชนชั้นซับอัลเทิร์นว่าหมายรวมถึง ทาส ชาวนา กลุ่มศาสนา ผู้หญิง คนเชื้อชาติต่างๆ และกรรมาชีพ โดยยกตัวอย่างกลุ่มเหล่านี้จากช่วงเวลาต่างๆ ในประวัติศาสตร์ เช่น ในโรมสมัยโบราณ ชุมชนยุคกลาง และรัฐสมัยใหม่ (Green, 2002: 2) กลไกการกดทับผู้คนสถานะรองเหล่านี้สัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับการสถาปนาอำนาจนำ (*hegemony*) ที่ทำให้พวกเขาไม่ตั้งคำถามต่อสถานะอันอ่อนด้อยของตนเอง แต่กลับยอมรับโครงสร้างยุติธรรมที่ดำรงอยู่โดยคิดว่ามันเป็นความเป็นจริงโดยธรรมชาติ หาใช่เพียงหน้าฉากของอุดมการณ์ของชนชั้นครอบงำไม่ คูชาผู้ได้แรงบันดาลใจจากกรัมสกีเขียนถึงคำศัพท์ “*subaltern*” ว่า

“บทความหมยดังที่พจนานุกรมฉบับย่อของอ็อกซ์ฟอร์ดได้ให้ไว้ นั่นคือ ‘ที่อยู่ในยศตำแหน่ง [rank] ที่ต่ำกว่า’ คำดังกล่าวจะถูกใช้บน หน้ากระดาษต่อไปนี้ในฐานะนามกรของลักษณะทั่วไปของการกดทับ ในสังคมเอเชียใต้ไม่ว่าการกดทับนั้นจะอยู่ในเชิงชนชั้น วรรณะ อายุ เพศสภาวะ และตำแหน่งหน้าที่ [office] หรือในลักษณะอื่นใดก็ตาม” (Guha, 1982: Preface)

ดังนั้น ผู้เขียนบทความนี้เลือกที่จะใช้คำว่า “ผู้อยู่ในสถานะรอง” เพื่อเน้นย้ำ แก่นมนี้ของกรัณชีและคุษา ที่ว่าด้วยสถานะ (ทางสังคม) ซึ่งเป็นมากกว่าแต่ก็ รวมถึงชนชั้น (ทางเศรษฐกิจ) อีกทั้งยังสามารถคงความหมายของคำว่า subaltern ตามพจนานุกรมที่หมายถึงเหล่าทหารชั้นผู้น้อยไว้ได้ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากคาดว่าคุษา และ SSC ต้องการคงความหมายนี้ไว้เพราะอย่างน้อยก็สามารถอ้างอิงถึงกรณี ประวัติศาสตร์ของ “กบฏ” ทหารซีปอย (Sepoy Mutiny หรือในอีกชื่อคือ Indian Rebellion แล้วแต่มุมมอง) ใน ค.ศ.1857 ที่ทหารพื้นถิ่นกลุ่มต่างๆ ลูกฮีดาน การปกครองของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษอย่างแพร่หลาย จนนำมาสู่ การแทรกแซงของรัฐบาลอังกฤษและการถ่ายโอนอำนาจเหนืออินเดียจากบริษัท มาอยู่ในกำมือของรัฐบาลอังกฤษในราชินีวิคตอเรียในที่สุด

อนึ่ง ผู้เขียนเห็นว่าสำนวน “ผู้ถูกกดทับ” ก็ถือว่าใช้ได้มากกว่าสำนวน แปลอื่นๆ ข้างต้น เพราะแสดงถึงกลไกการ subordinate หรือการทำให้เป็นรอง การกดทับ การเบียดขับ แต่อาจจะไม่ครอบคลุมความหมายของ subaltern ได้ ทั้งหมด นอกจากนั้นผู้เขียนยังได้พิจารณาถึงคำว่า “อาธาร” (adhara) ซึ่งแปลว่า “ฐาน” “ด้านล่าง” ในภาษาสันสกฤต อันตรงกันข้ามกับ “อุตร” (uttara) ซึ่งเป็นคำที่رنชิต คุษา เลือกใช้ในการอธิบายการทำลายของผู้อยู่สถานะล่างต่อผู้ที่อยู่เหนือกว่า ในผลงานชิ้นเอกของเขา *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India* (ลักษณะพื้นฐานของการลุกฮือของชาวนาในอินเดียช่วงอาณานิคม, 1983 (อ้างในหน้า 76 ของฉบับปี 1999 ที่ผู้เขียนใช้บทความนี้) กระนั้น ผู้เขียนก็ลังเล ที่จะใช้คำว่า “อาธารบุคคล” เนื่องจากอาจจะไม่สื่อความหมายในทันที และเลือก ที่จะใช้ “ผู้อยู่ในสถานะรอง” ไปจนกว่าจะเจอสำนวนแปลที่น่าพอใจกว่านี้

จุดเน้นหลักของกลุ่มศึกษาผู้อยู่ในสถานะรอง

งานของ SSC ในยุคเริ่มต้นมักฉายภาพไปที่บทบาทและการลุกฮือของชาวนาในชนบท แต่รวมไปถึงกรรมกรและกรรมพันธ์ในเมืองต่างๆ ของเอเชียใต้ภายใต้ระบอบการปกครองของ “ชนชั้นนำ” ซึ่งประกอบไปด้วยเจ้าอาณานิคมอังกฤษและผู้นำชาวพื้นถิ่น เช่น ราชวงศ์แคว้นต่างๆ ที่ยอมรับ/ร่วมมือกับอังกฤษ นอกจากนี้ กรรมพันธ์จำนวนมากที่เข้าไปทำงานในระบบราชการของจักรวรรดิก็ไม่พ้นจากการวิจารณ์ของกลุ่มศึกษาฯ เช่นกัน

ในทัศนะของ SSC ชาวนามาก “ตกขบวนประวัติศาสตร์” กล่าวคือ มักไม่มีที่ทางในประวัติศาสตร์กระแสหลัก ทั้งแบบที่เขียนโดยอังกฤษหรือโดยนักชาตินิยม (ที่คู่สาระบุว่าล้วนเป็น “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ชนชั้นนำนิยม”) และถึงแม้หากมีที่ทางปรากฏตัวขึ้นในประวัติศาสตร์นิพนธ์เหล่านี้ก็มักจะถูกจัดที่ทางให้ราวกับเป็นตัวประกอบ เช่น เจ้าอาณานิคมอังกฤษก็มักจะมองชาวนาว่าซื่อไร้เดียงสา และการที่ชาวนาลุกฮือขึ้นมานั้นก็เป็นเพียงเรื่องไร้สติที่เกิดจากการยั่วยุก่อวุ่นของคนเพียงหยิบมือเดียวเท่านั้น ส่วนประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบชาตินิยมก็อาจจะสร้างชาวนาให้เป็นวีรสตรี/บุรุษ โดยอาจจะยกย่องเชิดชูว่าเป็น “ผู้มาก่อนกาล” นั่นคือก่อนกาลเวลาแห่งชาติอินเดีย แต่ความหมายที่ซ่อนอยู่ในการยกยอเช่นนั้นก็คือว่า การกระทำต่างๆ ยุทธศาสตร์ ปฏิบัติการและความรู้สึกอันแรงกล้าของชาวนาทั้งหมดนั้นเป็นเพียง “อารมณ์บวช” หรือ “การเบิกโรง” ของขบวนการอันยิ่งใหญ่ที่จะเกิดขึ้นตามมา นั่นคือขบวนการชาตินิยมซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องเล่าแบบนี้โดยไม่ต้องสงสัย

ทว่าสิ่งที่ทำให้ SSC โด่งดังขึ้นมาคือการวิพากษ์ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีกประเภทหนึ่งอย่างเผ็ดร้อน นั่นคือประวัติศาสตร์นิพนธ์มาร์กซิสต์ในรูปแบบที่เป็นที่นิยมในอินเดีย เจกเช่นเดียวกับหลายที่ทั่วโลกช่วงศตวรรษที่ 20 ในหนังสือ *Elementary Aspects* คูชาวิจารณ์เอริค ฮอบสบอม (Eric Hobsbawm) นักประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ชื่อดังชาวอังกฤษในประเด็นที่ว่าฝ่ายหลังอธิบายการลุกฮือของชาวนาว่ามีลักษณะ “ก่อนการเมือง (pre-political)” นั่นคือฮอบสบอมมองว่า “ความไม่พอใจ

ของชาวนานี้มีรูปแบบดั้งเดิมที่แทบจะปราศจากอุดมการณ์ การจัดตั้งองค์กรหรือโครงการอย่างชัดแจ้งโดยสิ้นเชิง” และว่า “กองโจร [ของชาวนา] นั้นเป็นปรากฏการณ์ก่อนการเมือง และพลังกำลังของกองโจรนั้นก็เป็นส่วนผกผันกับพลังกำลังของการปฏิวัติที่มีการจัดตั้งและสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์” (Guha, 1999: 5) โดยรวมๆ “กลุ่มคนก่อนการเมืองทั้งหลายนั้น” คือ “คนที่ยังไม่สามารถหรือเพียงเพิ่งริเริ่มพบภาษาที่ใช้เฉพาะเพื่อการแสดงออกซึ่งความต้องการของตนต่อโลก” (Guha, 1999: 6) มุมมองเช่นนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ขอบขอบ แต่รวมไปถึงฝ่ายซ้ายในอินเดียด้วย โดยมักใช้เกณฑ์พัฒนาการของจิตสำนึกทางการเมืองเชิงเดี่ยวและเป็นเส้นตรง กล่าวคือจากลักษณะ “ก่อนการเมือง” ของกองโจร การลุกฮือของชาวนา “ผิบุญ” ฯลฯ ไปสู่ขบวนการ “การเมือง” สมัยใหม่ อันเป็นอคติฝังแน่นในการมองประวัติศาสตร์ของมาร์กซิสต์จำนวนมาก (และอาจกล่าวได้ว่าของมาร์กซ์เองที่รับเอาอิทธิพลของวิวัฒนาการนิยม (evolutionism) ศตวรรษที่ 19 มาไม่น้อยด้วย) มาใช้ตัดสินขบวนการชาวนาให้ตกขบวนประวัติศาสตร์ไปเพราะไม่ถูกต้องตรงตามนิยาม “ชนชั้นกรรมาชีพ” หรือ “การมีจิตสำนึกทางชนชั้น” ในแง่ประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ที่ดูจะเป็นข้อตรงข้ามกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ชนชั้นนำนิยม 2 แบบข้างต้น ก็ไม่ได้แตกต่างจากสิ่งที่มันตั้งเป้าจะวิพากษ์นัก ในความเห็นของคุฮา ฝ่ายซ้ายแบบนี้มี “วิธีการมองที่เป็นชนชั้นนำนิยมไม่ต่างกัน” เพราะเห็นขบวนการชาวนาว่าเป็นเพียงแค่ “ช่วงก่อนประวัติศาสตร์ (pre-history) ของขบวนการสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ในอนุทวีป” (Guha, 1999: 4)⁶ ไม่ต่างจากการมองชาวนาว่าเป็น “ผู้มาก่อนกาล” ของขบวนการชาตินิยมในชนบทประวัติศาสตร์กระฎุมพี-ชาตินิยม วิธีการศึกษาของ SSC ต้องการสวนกระแสแนวโน้มเหล่านี้โดยยกเวทีประวัติศาสตร์ให้กับความเคลื่อนไหวและการลุกฮือของผู้คนสถานะรอง อันเป็นหัวใจของปฏิบัติการทางการเมืองในตัวเองและไม่ได้เป็นเพียงอาร์มภทให้กับใคร ดังในตัวอย่างงานศึกษาที่จะได้กล่าวถึงต่อไป

ตัวอย่างงานศึกษาผู้อยู่ในสถานะรอง

หนังสือ Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India ของรณจิต คูชา

งาน *Elementary Aspects* ของคูชา เป็นตัวอย่างแรกที่จะได้ยกขึ้นมา เนื่องจากเป็นลักษณะที่ดีของการทำทนายกระแสประวัติศาสตร์นิพนธ์ข้างต้น ทั้งในเชิงเนื้อหาและเชิงรูปแบบ ในเชิงเนื้อหา เน้นอนว่าตัวแสดงหลักของคูชา คือขบวนการชาวนา โดยมุ่งไปที่การศึกษา “มุมมอง ความคิด ค่านิยมและ โครงสร้างของขบวนการชาวนาในอินเดียช่วงอาณานิคมอังกฤษ 1783-1900” และ การทำความเข้าใจว่า “เข้าใจชาวนาในสภาวะเงื่อนไขของชาวนาเอง” (James C. Scott ในคำนำของ Guha, 1999: ix-xiv) คำถามหลักของหนังสือก็คือว่า คนเหล่านี้ต้องการ อะไร แสดงออกและกระทำการร่วมกันอย่างไร คูชาพบว่าชาวนามีทั้งความรู้สึก อันแรงกล้า ความโกรธ ความไม่พอใจต่อระบบ ผสมผสานกับตรรกะในทางยุทธวิธี และการเมืองในการกระทำของพวกเขา หรืออีกนัยหนึ่ง มีทั้ง reason และ passion ไปพร้อมๆ กัน มุมมองเช่นนี้ทำทนายภาพที่มักให้กับขบวนการชาวนาว่ามีเพียง ความแค้นเคืองและการแก้แค้นซึ่งระเบิดออกมาชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม มวลชนมีการคิดคำนวณอย่างมียุทธศาสตร์ที่เป็นเหตุเป็นผล โดยในเวลาเดียวกันคูชาก็ไม่ได้ลดทอนพลังล้นเหลือของอารมณ์ความรู้สึกลงไป (Guha, 1999: ix-xiv)

การจะยืนยันเช่นนี้ได้ คูชาต้องอาศัยวิธีวิทยาใหม่ๆ ในการศึกษา ประวัติศาสตร์ซึ่งกลับทำให้หนังสือเล่มนี้เป็นที่น่าจดจำ ประการหนึ่ง คือวิธีการ “อ่านย้อนเกล็ด” (against the grain) หรือในสำนวนของคูชาเองคือ “การอ่านจาก กระจกที่บิดเบี้ยว” (reading from a distorting mirror) ซึ่งหมายถึงการอ่านหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับชาวนาที่มักจะถูกบันทึกโดยผู้มีอำนาจ (ในกรณีนี้คือ การอ่านเอกสารและจดหมายเหตุของเจ้าอาณานิคมอังกฤษ) เนื่องจากชาวนาและ ผู้คนสถานะรองมักไม่ได้ทั้งหลักฐานไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเอาไว้สำหรับคนรุ่นหลัง อันเป็นความยากลำบากที่นักประวัติศาสตร์รู้กันดี แต่คูชาใช้อาวุธของผู้ปกครอง

(ผู้บันทึก) หันหน้าประจันกับผู้ปกครองเอง โดยอ่านทะลุศัพท์สำนวนของผู้มีอำนาจ ซึ่งเต็มไปด้วยอคติของชนชั้นนำเพื่อเข้าไปหาสัมผัสเสียงของซบอัลเทิร์น (Guha, 1999: ix-xiv) ฉะนั้น ในการอ่านจากกระจกอันบิดเบี้ยวนี้ “การเผาทำลายอาคารสถานที่ของทางราชการ” ก็อาจถูกซ่อนด้วยอีกความหมาย เช่น “การต่อต้านอำนาจด้วยการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์” หรือ “ชาวบ้านผู้ซื้อบื้อที่ไม่รู้จักจริง ๆ หรือว่ามหาตมะ คานธี เป็นใคร” ก็อาจแฝงไว้ด้วยความหมายว่า “คานธีเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ชาวบ้านใช้อย่างเพื่อต่อต้านอังกฤษและเรียกร้องความต้องการของตนเอง” เป็นต้น และเช่นนั้นเอง การกระทำของชาวบ้านที่ดูทำให้ความใส่ใจศึกษาและยกขึ้น มาให้มีที่ทางในประวัติศาสตร์นั้นจึงอาจจะดูเป็นเรื่องเล็กน้อยในแวบแรก เช่น การแพร่กระจายของข่าวลือ การข่มขู่แบบนิรนาม การเผา/ทำลายอาคารสถานที่ หรือทรัพย์สินของชนชั้นนำ ยุทธวิธีแบบกองโจร การต่อต้านระดับต่ำโดยมักอาศัย การเชื่อมโยงทางเครือญาติ ชชาติพันธุ์ พิธีกรรม หรือความรู้สึกว่าถูกกระทำเหมือน ๆ กัน เป็นต้น (Guha, 1999: ix-xiv)

ในเชิงรูปแบบ หนังสือเล่มนี้ไม่ได้ต้องการศึกษาการขบถของชาวนาเพียง 1-2 ครั้ง แต่ต้องการทำความเข้าใจลักษณะพื้นฐาน (ดังสะท้อนในชื่อ *Elementary Aspects*) หรือลักษณะร่วมของขบวนการต่าง ๆ ที่กินเวลายาวนานร่วมกว่าศตวรรษ กระนั้นก็ตาม คูซาไม่ได้เรียงบทต่างๆ ของหนังสือตามลำดับเวลาอย่างหนังสือประวัติศาสตร์ชนบททั่วไปแต่นำลักษณะต่างๆ การต่อต้านขัดขืนปฏิเสธและการยืนยัน การดำรงอยู่ของตนเองของผู้อยู่ในสถานะล่าง ทั้งชาวนา ชนเผ่า คนนอกวรรณะ ฯลฯ มาเป็นแกนหลักในการเล่าเรื่อง เช่น บทที่ 2 ตั้งชื่อว่า การลบ/ปฏิเสธ (Negation)⁷ บทที่ 3 ความคลุมเครือ (Ambiguity) บทที่ 6 การส่งต่อ/แพร่กระจาย (Transmission) บทที่ 7 เทศาสภาพ (Territoriality) เป็นต้น ด้วยรูปแบบเช่นนี้ คูซาต้องการท้าทายชนบทการเล่าประวัติศาสตร์อย่างเป็นเส้นตรง และเน้นไปที่ การแตกหักของช่วงเวลาที่ยวนอยู่รอบการปะทุขึ้นของการลุกฮือของชาวนาและ ปฏิบัติการต่อต้านต่าง ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องเดินตามแบบแผนโปรแกรมของผู้นำทาง การเมืองอย่างเป็นขั้นเป็นตอนใดๆ สำหรับกายาตรี สปิวก์ วิธีการเช่นนี้หรือทำลายความเข้าใจโดยทั่วไป (ซึ่งผลิตซ้ำโดยงานวิชาการต่าง ๆ) ที่ว่าช่วงอาณานิคมคือ ช่วงของการเปลี่ยนผ่านของอินเดียจากสังคมกึ่งพิตดลสู่สังคมทุนนิยม โดยสปิวก์

ชี้ว่า SSC ได้นำเสนอทฤษฎีว่าด้วยความเปลี่ยนแปลง (theory of change) แต่ SSC ทำให้เราสามารถทำความเข้าใจช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการเผชิญหน้าอย่างพหุลักษณะ (pluralized and plotted as confrontations) กล่าวคือ เกิดขึ้นจากการก่อตัวของความขัดแย้งและการต่อต้านอันหลากหลายมากกว่าจะเป็นเพียง “การเปลี่ยนผ่าน” (transition) กว้างๆ เท่านั้น (Spivak ในบทนำของ Guha and Spivak, 1988: 3)⁸

เนื่องจากพื้นที่ที่จำกัด ผู้เขียนขอลำดับถึงตัวอย่างอย่างสั้นๆ จากบทที่ 2 ของหนังสือที่คุชาระบุถึงความพยายามลบ/ปฏิเสธความรู้สึกแห่งตัวตนที่ถูกยึดเย็ดไว้โดยผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ทั้งในทางชนชั้น วรรณะ ตำแหน่ง ฯลฯ ซึ่งทำให้ผู้อยู่ในสถานะรณรงค์รู้สึกถึงช่องว่างทางทรัพย์สินศฤงคาร ทางฐานะและทางวัฒนธรรม สิ่งนี้คุชากล่าวอธิบายว่าเป็น “จิตสำนึกทางลบ” (negative consciousness) เนื่องจากคนสถานะรณรงค์ไม่ได้รับรู้ตัวตนผ่านคุณลักษณะต่างๆ ของตนเองเท่านั้น แต่ผ่านการถูกลดทอนศักดิ์ศรีของตนโดยผู้ที่อยู่สูงกว่าด้วย กระบวนการครอบงำหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้าน/ชาวนามีจิตสำนึกเช่นนี้และกดให้พวกเขาดำรงอยู่ในสถานะรณรงค์โดยไม่เพียงแค่วางทนต่อไปเท่านั้น แต่กระทั่งรู้สึกยินดีปรีดากับการกดทับเช่นนี้ได้แก่กระบวนการของศาสนา คุชากล่าวอย่างตลึงต๋านต่าง ๆ ที่มักอ้าง “ภักติ” (bhakti) หรือความจงรักภักดีอย่างถวายหัวต่อเจ้านายขึ้นมาเป็นการสั่งสอนโดยเชิดชูวีรกรรมของคนรับใช้ในวรรณะต่ำผู้เสียสละได้กระทั่งชีวิตตนเพื่อปกป้องนาย เป็นต้น อำนาจของวาทกรรมเช่นนี้ทำให้ชาวนารู้สึกถึงความแตกต่างห่างแยกจากชนชั้นสูง และยังไปกว่านั้นคือทำให้ช่องว่างนี้กลายเป็นเรื่องธรรมชาติที่ควรจะเป็นเช่นนั้นโดยไม่ต้องตั้งคำถาม จริงๆ แล้วฐานะของเจ้าขุนมูลนายจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงก็ต่อเมื่อชนชั้นอัลเทิร์นคิดแบบนั้นต่อไปนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม คุชากล่าวว่า “สิ่งที่น่าแปลกใจก็คือการลุกฮือต่อต้านนั้นก็มีปมกำเนิดจากจิตสำนึกทางลบอันเดียวกันนี้” (Guha, 1999: 19) ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็น “จิตสำนึกที่เกิดขึ้นจากศัตรู” กล่าวคือ ชาวนาลุกฮือโดยไม่รู้สึกว่าเป็นชนชั้นเดียวกันมากเท่ากับการมองว่ามีศัตรูร่วมกัน นั่นคือชนชั้นมูลนาย เป็นต้น จากจุดนี้ คุชาก็บรรยายว่าลักษณะ/หลักการของการต่อต้านขัดขืนนั้นมี 2 ประการ

อันได้แก่ *การแยกแยะมิตร-ศัตรู* กับ *การกลับบนลงล่าง* สำหรับลักษณะแรก
 คูซาได้เทียบกับความเข้าใจโดยทั่วไปที่ว่า การลุกฮือของคนชั้นล่างมักเป็นไปอย่าง
 สะเปะสะปะและไม่มีเป้าหมายอย่างชัดเจน ในทางตรงกันข้าม คูซาพบว่า
 ชาวบ้านเลือกเป้าหมายของการบ่อนทำลายอย่างระมัดระวัง เช่น ในกรณีของอินเดีย
 ในศตวรรษที่ 19 การลุกฮือหลายครั้งจะมุ่งเป้าไปที่ทรัพย์สินของคนยุโรปเป็นหลัก
 และมีการทำลายชีวิต/ทรัพย์สินของคนพื้นถิ่นน้อยมาก (ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับการ
 การลุกฮือต่อต้านอีกหลายครั้งทั่วโลก เช่น ในการปฏิวัติฝรั่งเศส 1789 นั้น ชาวนา
 ทำลายทรัพย์สินของรือนันดรที่ 3 น้อยมาก เป็นต้น) อย่างไรก็ตาม การลุกฮือนี้
 ก็สามารถขยายตัวจากเป้าหมายเฉพาะไปสู่ศัตรูเกือบทั้งกลุ่ม/ชนชั้นได้เช่นกัน เช่น
 “กบฏชิปอย” ในเมืองอลาฮาบาด ค.ศ.1857 นั้นเริ่มจากการปะทะกันในค่ายทหาร
 แต่ขยายตัวไปสู่คุก โรงงาน สถานีรถไฟ ฯลฯ อย่างรวดเร็ว ดังในคำพูดที่รายงาน
 โดยเจ้าหน้าที่อังกฤษเองคือ “บ้านและโรงงานทุกหลังของชาวยุโรป และทุกอาคาร
 ไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก หรือแท้จริงแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างที่เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับเรา”
 (Guha, 1999: 25) ในครั้งอื่นๆ ความไม่พอใจมักขยายตัวไปสู่ตรีมูติแห่งอำนาจ
 ในอาณานิคม ซึ่งได้แก่ เจ้าผู้ปกครอง เจ้าหนี้ และเจ้าขุนมูลนาย (*sarkar, sahuکار, zamindar*)
 ที่ไม่จำกัดเฉพาะคนชาวเท่านั้น แต่ยักรวมไปถึงกลุ่มคนที่ถือไฟเหนือกว่า
 และได้ประโยชน์จากระบบอาณานิคม เช่น พ่อค้า เจ้าที่ดิน เจ้าของทุน ฯลฯ
 ดังนั้นสาเหตุเฉพาะหน้าที่ทำให้เกิดการปะทุลุกฮือขึ้นจึงมักจะเป็นเพียงฉาหน้า
 ของความไม่พอใจลึกๆ ต่อระบบระเบียบการปกครองอาณานิคมโดยรวม

ส่วนลักษณะ*การกลับบนลงล่าง* หรือ “พลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน” นั้น เป็นการผกผัน
 จากสภาวะปกติของสังคมอินเดียที่หนาแน่นไปด้วยกฎทางสถานะทั้งหลาย
 โดยเฉพาะในทางวรรณะซึ่งมีคัมภีร์ทางศาสนามากมายที่กำหนดตำแหน่งหน้าที่
 ให้กับผู้คนและระบุโทษทัณฑ์สำหรับการละเมิดก้าวล่วงขอบเขตที่กำหนดไว้อย่าง
 ชัดแจ้งด้วย อย่างไรก็ตาม “สภาวะปกติ” เช่นนี้ก็ยังประกอบไปด้วยพิธีกรรมและ
 เทศกาลต่างๆ ที่อนุญาตให้คนสถานะรองสามารถท้าทายระเบียบทางสังคมได้
ชั่วคราวชั่วคราว เช่น ในช่วงเทศกาลเทย์ม (Teyyam) ในเมืองมะละบาร์ (ในแคว้น
 เคราลา) นั้น คนรับใช้วรรณะต่ำจะสวมใส่หน้ากากและถือว่าถูกผีเข้าสิง สามารถ
 ดุด่าว่ากล่าวและเรียกของกำนัลต่างๆ จากเจ้านายได้ แทนที่จะทำลายโครงสร้าง

แห่งลำดับขั้นต่ำสูง คุณงามความดีพิธีและเทศกาลเหล่านี้ยังเป็นการทำให้ระบียบที่เป็นอยู่ดำเนินไปอย่างแข็งแกร่งเนื่องจากทำหน้าที่เป็นการปล่อยให้ระบียบความอดอันตันใจเพียงชั่วคราว ในวันที่เหลือของปีซบอัลเทิร์นก็จะเป็นซบอัลเทิร์นต่อไป

ตรึงกันข้าม ในห้วงเวลาแห่งการลุกฮือต่อต้านนั้น ชาวนาจะยึดเอาสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เป็นของชนชั้นนำมาเป็นของตน เช่น ยึดเอาลักษณะกิริยาอาการ มารยาท เสื้อผ้า การใช้พาหนะ เช่น ม้า พิธีกรรมของชนชั้นสูง ฯลฯ มาใช้เองในระหว่างการเคลื่อนไหว ซึ่งคุณงามความดีการกระทำเหล่านี้ในตัวมันเองก็คือการทำลาย ถูกถูก ปรามาส ปฏิเสธ และพลิกกลับการจัดลำดับสถานะต่ำสูงในสังคม นอกจากนี้ หลายครั้งชาวนาก็จะทำลายสัญลักษณ์ของชนชั้นสูง เช่น การทำลายเอกสารต่างๆ ตราสารหนี้ คดีความ สัญญา ฯลฯ ซึ่งในเวลา “ปกติ” ภายใต้ระบียบอาณานิคมคือสิ่งที่กำหนด ยัดเยียด และแซ่แข็งฐานะตำแหน่งให้กับคนสถานะล่าง และเช่นนั้นในหลายกรณี การปฏิเสธ ต่อต้าน ทำลาย “ภาษาเขียน” จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิเสธการดำรงอยู่ของระบียบสังคมที่ไม่เท่าเทียมด้วย

ประเมินบทบาทของ “มหาตมะ คานธี” ใหม่

ความเข้าใจโดยทั่วไป ตลอดจนงานวิชาการจำนวนมากเกี่ยวกับเอเชียใต้ หรือหากเป็นงานในภาษาไทยเกี่ยวกับอินเดีย อาจจะกล่าวได้ว่าองค์ความรู้ทั้งหมด มักยกความดีความชอบให้กับมหาตมะ คานธี ในฐานะผู้นำการต่อต้านเจ้าจักรวรรดิอังกฤษจนนำมาสู่อิสรภาพของชาติอินเดียในที่สุด โดยมีสันติวิธี อหิงสา สत्याเคราะห์ เป็นยุทธวิธีสำคัญที่ทำให้คานธีเป็นที่รู้จักไปทั่วโลก นอกเหนือจากต้องประเมินคานธีอย่างวิพากษ์ในประเด็นอื่นๆ เช่น แนวคิดนิยมฮินดูของเขา ซึ่งแท้จริง “ความเป็นฮินดู” ก็เป็นผลผลิตของการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับอินเดียโดยอังกฤษ^๑ (ซึ่งทำให้เราต้องกลับมาคิดกันใหม่ว่าสิ่งที่สอนและเรียนกันอยู่ในไทยเกี่ยวกับอินเดียนั้นที่จริงเป็นการผลิตซ้ำมุมมองเจ้าจักรวรรดินาน้อยเพียงใด) รวมทั้งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การแบ่งแยกระหว่างฮินดูและมุสลิมเข้มข้นขึ้นไปอีก หรือประเมินว่าคานธียึดสันติวิธีมากเกินไปเนื่องจากหลายครั้งหลายหน

ก็ไม่ได้หลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรง เป็นต้นแล้ว ในบทความนี้จะมุ่งเน้นไปที่ข้อวิพากษ์ที่ SSC ยกขึ้นเพื่อประเมินคานธีใหม่ผ่านมุมมองคนสถานะรอง เราอาจกล่าวโดยรวมๆ ได้ว่า SSC ไม่ได้ประทับใจเรื่องเล่าแบบนี้สักเท่าไหร่ แม้ว่าจะไม่ได้ปฏิเสธบทบาทอันโดดเด่น ความเห็นอกเห็นใจและการเข้าข้างคนยากคนจนของคานธี แต่สิ่งที่ดูน่าประหลาดใจ (ดูภาคผนวก) การพรรณนาสรรพคุณของวีรบุรุษเช่นนี้ก็เพียงพอประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบกระฎุมพี-ชาตินิยมที่เชิดชูบุคคลเพียงไม่กี่คนและผลักดันให้มวลชนจำนวนมากตกเวทีประวัติศาสตร์ไปเท่านั้น

ในบทความ “คานธีในฐานะมหาดมะ” ของชาฮิด อามิน (Shahin Amin) และ “การขบถของชาวนากับชาตินิยมอินเดีย 1919-22” ของเกียน ปันเด (Gyan Pandey) (ใน Guha and Spivak, 1988) สร้อยคำว่า “มหาดมะ” (ที่แปลว่า “จิตวิญญาณอันยิ่งใหญ่”) อันคุ้นเคยถูกแยกออกจากตัวบุคคลของโมहनทาส การามจันทร์ คานธี ด้วยสาเหตุหลักๆ ก็คือว่าพวกเขามองว่าชาวบ้านรับรู้และใช้ความเป็น “มหาดมะ คานธี” ต่างจากสิ่งที่คานธีและคองเกรส¹⁰ พยายามนำเสนอ คองเกรสอาศัยภาพลักษณ์ผู้ศักดิ์สิทธิ์ของคานธีในการระดมแรงสนับสนุนขบวนการชาตินิยมของตน แต่ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถผูกขาดหรือควบคุมได้ว่าชาวบ้านจะรับรู้และปฏิบัติตามภาพลักษณ์นั้นอย่างไร อามินและปันเดพบว่า ชาวบ้านเคารพและศรัทธา “ท่านคานธี” แต่ในเวลาเดียวกันก็ใช้ภาพลักษณ์ดังกล่าวในการผลักดันประเด็นของตนเช่นกัน ตัวอย่างต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นว่า “คานธี” กลายเป็นสัญลักษณ์ (signifier) ที่แต่ละกลุ่มยึดโยงต่างกันและผลักดันประเด็นที่แตกต่างกันอย่างไร และว่าชาวบ้านมิได้เพียงแค่ “เชื่อผู้นำ” โดยปราศจากสติ แต่กระทำการด้วยการต่อรอง เลือกรับ และมีปฏิบัติการอย่างเป็นอิสระจากการนำของคองเกรส

การรับรู้ “คานธี” นั้นไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างที่เรื่องเล่าแบบวีรบุรุษผู้เป็น “ศูนย์รวมจิตใจ” อยากให้เป็น โดยข้อโต้แย้งง่าย ๆ ประการแรกสุดก็คือว่า ชาวบ้านจำนวนมากแทบไม่รู้จักว่าคานธีนั้นเป็นใคร เจ้าหน้าที่อังกฤษนายหนึ่งรายงานหลังจากเกิดการเคลื่อนไหวประท้วงของชาวนาในแคว้นอวัธ (Awadh หรือ Oudh) ในปี 1920-21 ว่า

“ชื่อของนายคานธีที่ได้รับในหมู่บ้านอันห่างไกลนั้นน่าตกใจ ดูเหมือนว่าไม่มีใครรู้แน่ชัดจริงๆ ว่านายคานธีเป็นใครหรืออะไร แต่เป็นที่ยอมรับกันว่าสิ่งที่เขาสั่งต้องได้รับการปฏิบัติตาม นายคานธีเป็นมหาตมะหรือสาธุ เป็นบัณฑิตหรือพราหมณ์ที่อยู่ในเมืองอลาฮาบัดหรือกระทั่งเป็นเทพเจ้า คนหนึ่งบอกว่าเขาเป็นพ่อค้าขายผ้าในราคา 3 อันนาต่อหนึ่งหลา คงจะมีคนไปบอกคนนั้นว่าคานธีมีร้านสินค้าอยู่ [ร้านสินค้าสวเทศที่เปิดใหม่ในเมืองอลาฮาบัด]¹¹ กลุ่มที่ฉลาดที่สุดบอกว่าคานธีเป็นชายที่ทำงานเพื่อประโยชน์ของประเทศ แต่อำนาจที่แท้จริงของชื่อของนายคานธีอาจสามารถสืบทอดกลับไปได้ถึงช่วงเวลาที่เขาสมากรฤติการบังคับย้ายจากที่ดินในเมืองประทักษิเกราะห์ (Partabgarh) มันเป็นตัวอย่างอันประหลาดล้ำของอำนาจของชื่อ ๆ หนึ่ง” (Guha and Spivak, 1988: 254)

ขณะเดียวกัน ผู้นำฝ่ายคองเกรสที่เรามักเข้าใจว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามกับอังกฤษกลับสะท้อนความรู้สึกต่อชาวบ้านคล้าย ๆ กันดังในคำของมหาเทพ เทสีย (Mahadev Desai) เลขานุการผู้ใกล้ชิดของคานธี ผู้บันทึกไว้ในปี 1922 ระหว่างการเดินทางของคานธีไปยังแคว้นโกรักขปุระว่า

“รถไฟออกจากโกรักขปุระตอน 2 ทุ่มครึ่ง รถไฟถูกหยุดทุกสถานี... ผู้ชนจำนวนมากเริ่มบุกเข้ามาในตู้ขบวนของเรา... พร้อมกับด้วยตะบองและคบไฟในมือ... หลายคนที่ยืนในคานธียังไม่รู้ด้วยซ้ำว่า ‘มหาตมะ คานธี’ หน้าตาเป็นอย่างไร บางคนถึงขั้นเข้ามาในตู้ขบวนเราแล้วตะโกนว่า ‘ใครคือท่านมหาตมะ คานธี?’ ข้าพเจ้ารู้สึกเหน็ดเหนื่อยจึงบอกว่า ‘ฉันเอง’... แต่นั่นพวกเขาก็พอใจ ได้คำตอบแล้วก็ออกไปเสียเฉยๆ! อะไรคือความแตกต่างระหว่างความอวดดีของข้าพเจ้ากับความรักไร้มลทินของผู้คนเหล่านี้! แต่มันไม่มีประโยชน์อันใดที่จะหลงไปกับการรักอันอ่อนต่อโลกแบบนี้... ความดีอันร่าเริงกับพ่อเช่นนี้เป็นเหมือนกันไปทุกสถานี กระทั่งความอดทนของท่านคานธีก็ยิ่งเริ่มหมดลง... ท่านเริ่มร้องขอต่อคนเหล่านี้ว่า

‘ท่านออกไปเถิด ทำไมจึงมารบกวนเราในเวลาที่ดินค่อนข้างเย็นเช่นนี้?’
ซึ่งก็มีเพียงการตอบรับด้วยการตะโกนก้องฟ้าด้วยคำอวยพรให้ท่าน
คานธี... นั่นคือจุดสูงสุดของความทะลึ่งไร้มารยาทอันเนื่องมาจาก
การบ้าคลั่งในความรัก” (Guha and Spivak, 1988: 307)

คำพูดเช่นนี้นอกจากจะสะท้อนประเด็นของเราว่าด้วยการหลุดลอยของนาม
“มหาตมะ คานธี” จากตัวคานธีจริงๆ แล้ว ยังสะท้อนทัศนคติของผู้นำกระฎุมพี
ว่ามักจะดูถูกชาวบ้านไม่ต่างอะไรจากเจ้าอาณานิคมอังกฤษอีกด้วย การไม่เชื่อ
ในศักยภาพของคนสถานะรอง การคิดว่าพวกเขาต้องอยู่ภายใต้การนำของคนอื่น
หรือกระทั่งคิดว่าต้องควบคุมหรือหาช่องทางให้กับพลังอันมูทะลุบ้าบิ่นและไร้เดียงสา
“ราวกับพ่อ” ของชาวบ้านชาวนาหรือ “พวกไร้การศึกษาและพวกบ้านนอก”
(ในคำของมหาเทพ เทลย์ อีกครั้ง อ้างใน Guha and Spivak, 1988: 308) นั้น
หลายครั้งก็สามารถพบได้ในคำพูดและการกระทำของคานธีเองด้วย ตัวอย่าง
ก็อาจพบได้ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ที่ชาวนาในแคว้นอวัธมีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง
มีการจัดตั้งเป็นองค์กร (ที่เรียกว่า “Kisan Sabha” หรือสหภาพนา โดยเพียง
1-2 เดือน หลังการก่อตั้งในเมืองประทักษะห์มีชาวนามากว่าแสนคนเข้าเป็น
สมาชิก) และเริ่มการระดมการต่อต้านการปกครองอาณานิคมภายในแคว้น
อย่างเป็นระบบ ซึ่งเท่ากับเป็นการท้าทายต่อจักรวรรดินิยมอย่างจริงจังและทันที
(ขณะที่ผู้นำคองเกรสยังได้เพียงแค่อัดตริตรองอยู่ในเวลานั้น) จนกระทั่งผู้ว่าการ
แคว้นยูปี (United Provinces of Agra and Awadh – UP ชื่อในสมัยนั้น) ชาวอังกฤษ
ยังรายงานในปี 1921 ว่า “ท่านกำลังประจักษ์จุดเริ่มต้นของสิ่งที่คล้ายกับการปฏิวัติ
ในสามเขตตอนใต้ของแคว้นอวัธ” (Guha and Spivak, 1988: 232) ในห้วงเวลา
ที่ขบวนการไม่ให้ความร่วมมือของคองเกรสที่นำโดยคานธีนั้นยังเป็นเพียง
จินตนาการของกลุ่มผู้นำและยังไม่มีการปฏิบัติจริงมากนัก ชาวนาแคว้นอวัธได้เริ่ม
การเรียกร้อง ยื่นข้อเสนอ ประท้วงเจ้าที่ดิน และกฎหมายว่าด้วยการเช่าที่ดินในอวัธ
สร้างความเชื่อมั่นในองค์กรใกล้เคียงข้อพิพาทระดับท้องถิ่น (ซึ่งในเขตประทักษะห์
เขตเดียวก็มีจำนวนกว่า 500 องค์กรแล้ว) แทนที่จะพึ่งพาระบบศาลของอังกฤษ
ปฏิเสธ/ดื้อแพ่งต่ออำนาจของเจ้าหน้าที่การรถไฟ และยังไปกว่านั้นในบางแห่ง
ยังรณรงค์การไม่จ่ายภาษี รวมถึงการโจมตีเจ้าที่ดินและเจ้าหน้าที่ตำรวจด้วย

แม้ว่าสหชาวนาจะถูกทำลายในเวลาต่อมาโดยอำนาจดิบของเจ้าอาณานิคม พลังชาวนาก็จัดกำเนิดขึ้นใหม่ในนามของขบวนการเอกา (Eka หรือ Unity Movement) นอกจากนี้ชาวนายังพยายามขยายกำลังของตนด้วยการสร้างพันธมิตร โดยยื่นมือไปหากลุ่มนักชาตินิยมในเมืองก่อน ดังในคำของยวหาระลาล เนห์รู ผู้เพิ่ง “ค้นพบ” ในเวลานั้นว่าตามชนบทนั้น “ลูกโซนไปด้วยความกระตือรือร้นและเต็มไปด้วยความตื่นเต็นอันประหลาดล้ำ” (Guha and Spivak, 1988: 238) กระนั้นก็ตาม เมื่อคองเกรสพยายามเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ โดยยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ ไกล่เกลี่ยกับอังกฤษโดยเป็นตัวแทนว่าความให้ชาวนาในศาลเป็นต้นนั้น ผู้นำชาตินิยมก็กลับเป็นผู้ทำลายความเข้มแข็งขององค์กรชาวนาเสียเองโดยยั่วยุวิธีการหลายๆ อย่างที่ชาวนาใช้ในการต่อต้าน รวมถึงทอดทิ้งขบวนการชาวนาเมื่อถูกปราบปรามในเวลาต่อมาด้วย การดูแคลนไม่ไว้วางใจชาวนาของผู้นำคองเกรสนั้น สะท้อนอย่างดีใน “คำสั่ง” ในเดือนกุมภาพันธ์ 1921 ของคานธีโดยใน 19 ข้อที่ให้ชาวนาปฏิบัติตามนั้นมีข้อที่บอกให้ชาวนาจ่ายภาษีแก่รัฐบาล ให้ปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาล ให้ชาวนาให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่การรถไฟโดยห้ามหยุดรถไฟ และต้องซื้อตั๋วให้ถูกต้อง และหากมีข้อเรียกร้องต่อเจ้าหน้าที่ดินก็ให้ส่งเรื่องมายังผู้นำคองเกรส ฯลฯ (Guha and Spivak, 1988: 242-43) ความย้อนแย้งก็คือว่า หลายๆ ปฏิบัติการที่ถูกห้ามเหล่านี้เป็นสิ่งที่คองเกรสนำไปใช้ในเวลาต่อมาในนามของ “สัตยาเคราะห์” และ “การดื้อแพ่ง” ที่คนมักจดจำว่าเป็นสัญลักษณ์ของ มหาตมะ คานธี

ลักษณะอนุรักษนิยมของคองเกรสไม่เพียงแต่สะท้อนในการฉกฉวยจังหวะการนำและพลังจากผู้คนสถานะรองเท่านั้น แต่ยังสะท้อนในความคิดที่ว่าชาวบ้านเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของคานธีอย่างมกมายด้วย ผู้นำคองเกรสคาดหวังว่าความมกมายนี้ในการระดมการสนับสนุนตน แต่บ่อยครั้งกลับพบว่าการ “นับถือ” คานธีนั้นก็พ้นไปจากการควบคุมของตน ชาวสื่อเกี่ยวกับคานธีแพร่สะพัดไปในหมู่ชาวบ้านโดยหลายๆ ชาวได้รับการตีพิมพ์และเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ของคองเกรสด้วยนั้นมักเกี่ยวข้องกับการได้รับผลประโยชน์ได้บางประการเมื่อสมมติว่าที่จะเคารพนับถือ คานธีหรือบริจาคให้ขบวนการคองเกรส เช่น ทรัพย์สิน เช่น วัวหรือเงินทองที่หายไป กลับคืนมาเอง เรือที่จมลอยขึ้นมาที่เดิม ต้นไม้ที่ตายแล้วกลับมามีชีวิต หรือ

บ่อน้ำที่จู่ๆ มีควันทวยพุ่งและเมื่อตักน้ำขึ้นมาก็มีกลิ่นหอมของเตย เป็นต้น หรือ มิฉะนั้นก็ถูกลงโทษโดยสิ่งเหนือธรรมชาติเมื่อปราชญ์ความศักดิ์สิทธิ์ของคานธี เช่น จู่ๆ เนื้อตัวของผู้นั้นมีกลิ่นเหม็นขึ้นมา เปลือกตาไม่สามารถปิดได้ ขาบวม เดินไม่ได้ อุจจาระตกใส่บ้านรากับฝน บ้านไฟไหม้ ลูกสะใภ้ตาย ฯลฯ (Guha and Spivak, 1988: 312-334) เช่นเดียวกับวิถีวิทยาของรณชิต คูซา และชาฮิด อามิน เรียกร้องให้เราอ่าน “ย่อนเกล็ด” เข้าไปในข่าวลือเหล่านี้มากกว่าจะตัดสินอย่าง จาบจยว่าเป็นเรื่องมกายของชาวบ้านอย่างที่ระดมพิคองเกรสทำ ประเด็นหนึ่ง คือว่า ลักษณะของข่าวลือนั้นเกี่ยวพันกับรูปแบบความเชื่อที่ดำรงอยู่มาก่อนแล้ว โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับทรัพยากรที่สำคัญต่อชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ เช่น ร่างกาย ต้นไม้ บ่อน้ำ อาหาร บ้านเรือน และการทำมาหากิน เช่น เรือ สัตว์เลี้ยง และเงินทอง เป็นต้น นอกจากนี้ หลายคนที่ถูกลงโทษจากรากฏการณ์เหล่านี้ เป็นเจ้าที่ดินหรือคนมีฐานะ การสะพัดของข่าวลือจึงเกี่ยวพันกับความรู้สึก ไม่เท่าเทียม การเข้าถึงทรัพยากร และการแสวงหาความยุติธรรมที่หากไม่ได้ ด้วยการเรียกร้องอย่างตรงไปตรงมา (ซึ่งมักจะถูกปราบปราม) ก็จะมีการ “เอาคืน” ในรูปแบบต่าง ๆ และการทำให้ผู้อยู่สถานะบนต้องตระหนักว่าการเอารัดเอาเปรียบ นั้นจะไม่สามารถดำรงอยู่เช่นนั้นได้ตลอดไป

ประเด็นที่สำคัญที่สุดก็คือ หลาย ๆ ข่าวลือสะท้อนการยกระดับการต่อต้าน ของชาวบ้านซึ่งไม่ได้หยุดอยู่แค่ผู้ขูดรีดที่อยู่เหนือกว่าตนทันที (เจ้าหนี้ เจ้าภาษี เจ้าที่ดิน ฯลฯ) เท่านั้น แต่บ่อยครั้งได้ขยายตัวไปสู่การต่อต้านจักรวรรดินิยม โดยรวมด้วย จริงอยู่ที่ชาวบ้านตะโกนกันว่า “คำของคานธีคืออาณัติที่เด็ดขาด” ที่จะต้องปฏิบัติตาม แต่ “คำของคานธี” นี้ก็ถูกนำไปใช้ในหลายสถานการณ์ที่ ตัวคานธีเองหรือคองเกรสไม่ได้เกี่ยวข้องด้วยเลย เช่น ข่าวลือที่ว่า “หากท่านคานธี สามารถก้าวผ่านไฟได้โดยไม่ไหม้ เราก็จะได้สวราช [การปกครองตนเอง/อิสรภาพ] จากอังกฤษทันที” และ “สวราช” ที่ชาวบ้านเข้าใจนี้ก็มีลักษณะแตกต่างโดยสิ้นเชิง และเป็นอิสระจากของคองเกรส โดยชาวบ้านเชื่อว่าเป็นห้วงเวลาใหม่ที่จะถูกเก็บ ภาษีต่ำมากและจะสามารถเช่าที่ดินได้มากกว่าเดิม หรือกระทั่งการกำจัดฐานันดร เจ้าที่ดินไปโดยถาวร เป็นต้น นอกจากนี้ ชื่อของคานธียังถูกใช้ในการระดมคน ในระหว่างการรณรงค์/ประท้วง เช่น การรวมตัวเรียกร้องหน้าสถานีตำรวจให้ปล่อยตัว

รามจันทรา ผู้นำขบวนการชาวนาในแคว้นอวรี โดยผู้ตำรวจ้องกฤษว่าคานธีจะเดินทางมาถึงในวันรุ่งขึ้นทั้ง ๆ ที่คานธีไม่ได้มาจริง หรือข่าวลือว่าด้วยการปรากฏตัวของคานธีและรามจันทราในหลาย ๆ ที่พร้อมกันในห้วงเวลาคับขัน หรือข่าวลือว่าคานธีถูกจับซึ่งทำให้เกิดการประท้วงใหญ่ เป็นต้น หากเราพิจารณาประกอบไปด้วยชาวบ้านจำนวนมากไม่ได้รู้จักว่า “ท่านคานธี” คือใครจริง ๆ ตามตัวอย่างข้างต้นแล้ว เราอาจจะกล่าวได้ว่า “คานธี” คือสิ่งที่ชาวนาคิดขึ้นเพื่อกระทำการให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เขาคิดว่ายุติธรรม คานธีในสายตาชาวบ้านจึงไม่ใช่คนที่จบเมืองนอกหรือนักกฎหมาย แต่เป็นหลาย ๆ สิ่งตามบริบทของชาวนาเอง

อนึ่ง การประเมินบทบาทของข่าวลือและความเชื่อของชาวบ้านใหม่ในฐานะ “สรรพาวุธของผู้อ่อนแอ” เช่นนี้เราสามารถพบได้ในหลาย ๆ บทความ/หนังสือของ SSC ซึ่งถือว่าเป็นจุดเด่นประการหนึ่งของวิวิธวิทยาของกลุ่มศึกษา ที่อาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ใหม่ ๆ ในการอ่านย้อนเกล็ดเข้าไปในอดีตอันสลับซับซ้อน¹²

ข้อวิพากษ์ต่องานศึกษาผู้อยู่ในสถานะรอง

จากวิวิธวิทยาและมุมมองที่กล่าวมาโดยคร่าวข้างต้น Subaltern Studies ได้ทลายปรากรของประวัติศาสตร์แบบชนบและได้สร้างแรงกระเพื่อมให้กับวงการวิชาการในหลากหลายและในหลายพื้นที่ ทั้งในการศึกษาขบวนการทางการเมือง การศึกษาประวัติศาสตร์จักรวรรดินิยม การวิเคราะห์อำนาจและวาทกรรมกัมขีศึกษา ชนบทศึกษา งานศึกษาสังคมเกษตรกรรม ฯลฯ บทความนี้จะปิดท้ายด้วยข้อวิพากษ์บางส่วนต่องานของ SSC โดยอาจจะแยกแยะ (โดยหยาบที่สุด) ได้เป็นข้อวิจารณ์จาก “ภายใน” และ “ภายนอก” กลุ่มศึกษา ดังต่อไปนี้

ข้อวิพากษ์จากภายในกลุ่มนั้นหมายถึงจากคนที่เกี่ยวข้องกับวารสาร Subaltern Studies หรือผู้ที่นับว่าตนเกี่ยวพันกับความเคลื่อนไหวทางวิชาการที่เกี่ยวข้องเนื่องใกล้ชิดอีกหนึ่งขบวน นั่นคือหลังอาณานิคมศึกษา บุคคลผู้ผลักดันจากภายใน SSC ให้บทพวนข้อบกพร่องของตนที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดคนหนึ่งคือ กายาตรี จักรวรรตี สปิวก โดยสปิวกตีพิมพ์บทความชิ้นแรกในวารสาร Subaltern

Studies ในปี 1985 และเป็นบรรณาธิการร่วมกับรณชิต คูชา ในหนังสือที่รวบรวมบทความสำคัญ ๆ ของกลุ่มซึ่งตีพิมพ์กับสำนักพิมพ์ของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ในปี 1988 ข้อวิจารณ์ของสปีวัก ทั้งในบทบรรณาธิการหนังสือเล่มนั้นและในบทความอันเลื่องชื่อ *Can the Subaltern Speak?* โดยหลักแล้วคือการไม่ใช้เกณฑ์เดียวกันต่อผู้คนสถานะรองในวิธีวิทยาที่กลุ่มศึกษา นำไปรื้อชนชั้นนำและประวัติศาสตร์นิพนธ์ของชนชั้นนำ หาก SSC ทำให้เราเห็นว่า “ประวัติศาสตร์” ที่เราเข้าใจเกี่ยวกับเอเชียใต้แท้จริงแล้วเป็นเพียง “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของชนชั้นนำ” และเรื่องเล่าเกี่ยวกับผู้คนสถานะรองที่ไม่ได้มีหน้าตาหรือตำแหน่งแห่งที่ในประวัติศาสตร์นั้นเป็นเพียงความล้มเหลวของการเล่าอดีตแบบกระฎุมพีหรือแบบซ้ายก้ามะลอแล้ว สปีวักชี้ว่า SSC กำลังเดินไปในหนทางที่ผิดพลาดหากพยายามแสวงหาลักษณะของ “จิตสำนึก” และ “วัฒนธรรม” ของผู้คนสถานะรองเนื่องจากพวกเขาก็ปฏิบัติการอยู่ใน “โรงละครแห่ง ‘สำนึก’” (theater of ‘cognition’) (Guha and Spivak, 1988: 7) เช่นกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สปีวักผู้สืบทอดการรื้อสร้างแบบแดริดา (deconstruction) ไม่เชื่อว่า “จิตสำนึก” เช่นนี้ดำรงอยู่จริงและการค้นหามันในอดีตก็เท่ากับติดกับดักแห่งสวาทนิยม (essentialism) ไม่ต่างอะไรจากมายาคติที่ชนชั้นนำสร้างเกี่ยวกับผู้คนสถานะรอง อันเป็นสิ่งที่ SSC เข้าไปแทรกแซงและพยายามรื้อถอน¹³

จริง ๆ แล้ว สำหรับสปีวัก เราไม่สามารถเข้าถึงความเป็น “ซับอัลเทิร์น” ได้เลยเนื่องจากสปีวักนิยามผู้คนสถานะรองว่าไม่เพียงแต่ถูกครอบงำทางเศรษฐกิจหรือสังคมเท่านั้น แต่เป็นผู้ที่อยู่นอกเหนือและพ้นไปจากโครงสร้างทางวาทกรรมที่อนุญาตให้อัตบุคคคลสามารถส่งเสียงแสดงตัวตนได้หรืออธิบายความได้โดยสิ้นเชิง จนกระทั่งถึงขั้นที่ว่าหากผู้คนสถานะรองจะพูด/อธิบายประสบการณ์/ระบายความคับข้องใจ ฯลฯ ของตนเองก็ต้องพูดผ่านการแปลตนเองให้อยู่ในภาษาของผู้กดขี่เท่านั้น หรือหากจะมีนักกิจกรรมที่มีความตั้งใจดีเพียงใดก็ตามต้องการ “เข้าใจ” คนสถานะรอง แต่ในระหว่างกระบวนการทำความเข้าใจหรือเข้าไปช่วยเหลือนั้น นักต่าง ๆ เหล่านั้นก็จะยังคงต้องแปรประสบการณ์ของผู้อยู่ในสถานะรองให้มาอยู่ในภาษากระแสหลักอยู่เสมอ¹⁴ ซึ่งจะกลายเป็นความรุนแรงต่อซับอัลเทิร์นไม่ต่างจากสิ่งที่โครงสร้างหลักกระทำ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า

การครอบงำ (ของจักรวรรดินิยมและอื่น ๆ) ไม่ได้หยุดอยู่เพียงในปริมาณพลทางเศรษฐกิจการเมืองเท่านั้น แต่กระทั่งในเชิงญาณวิทยาหรือการกำหนดว่าเราสามารถ “รู้” อะไรและอย่างไร และสิ่งใดควรค่าแก่การเป็น “ความรู้” เกี่ยวกับตัวเรา ผู้อื่น และโลกด้วย ตามนิยามเช่นนี้ก็ไม่ใช่ทุกคนที่ถูกกระทำจะเป็นซับอัลเทิร์นได้ และตัวอย่างของผู้ที่หลุดออกจากโครงสร้างญาณวิทยาของสปิวก์ก็ได้แก่ผู้หญิงอินเดียผู้ที่ไม่เพียงตกเป็นวัตถุของประวัติศาสตร์นิพนธ์เจ้าอาณานิคม (เช่น ที่อังกฤษเขียนถึงผู้หญิงอินเดียกับพิธีสตี) เท่านั้น แต่ยังตกอยู่ภายใต้วาทกรรมแห่งผู้ขบถที่มีชายเป็นใหญ่และเบียดขับผู้หญิงออกไปอีกด้วย สปิวก์คิดว่า SSC ควรไปให้ไกลกว่านี้โดยต้องรื้อสร้างสนามทั้งสนามที่ทั้งชนชั้นนำและผู้คนสถานะรองต่างปฏิบัติกรอยู่ด้วยกัน โดยไม่ควรลดทอนความหลากหลายของตัวบทวาทกรรมที่ซ้อนทับกันอย่างหนาแน่นซึ่งปฏิบัติการต่อต้านแห่งที่ของอัตบุคคลต่าง ๆ ในสนามลงไป ทั้งวาทกรรมว่าด้วยสถานะ ชนชั้นทางเศรษฐกิจเพศสภาพ ฯลฯ (Spivak, 1985)

อย่างไรก็ตาม สปิวก์ก็ยังคงแตกต่างให้กับครูชาและกลุ่มศึกษาในช่วงแรกว่า แม้ว่าจะลุ่มเสี่ยงต่อการเป็นสาร์ตานิยม ทว่าการ “ยืมภาษาของศัตรู” อาจเป็นความจำเป็นในการต่อต้าน กล่าวคือจำต้องสร้างสาร์ตณะแห่งอัตตาขึ้นมาชั่วคราว แต่เพียงในฐานะเป็นยุทธศาสตร์เพื่อประสิทธิผลเฉพาะกิจเท่านั้น เช่น การทำลายโครงสร้างของจักรวรรดิ เป็นต้น (สิ่งที่สปิวก์เรียกว่า strategic essentialism สาร์ตานิยมโดยยุทธศาสตร์)¹⁵

กูรมินเธร เค. บรัมบรา (Gurminder K. Bhambra) ชี้ว่า ข้อวิพากษ์ของสปิวก์ได้ส่งแรงสั่นสะเทือนต่อกลุ่มศึกษา และทำให้สมาชิกหลายคนต้องปรับวิธีวิทยาของตนเอง งานหลายชิ้นหลังบทความของสปิวก์ขยับจากการแสวงหา “ความเป็นผู้อยู่ในสถานะรองที่เป็นอิสระจากชนชั้นนำและมีความหมายในตัวเอง” หรือ “การแสวงหาลุ่มเสี่ยงของคนสถานะรองในอดีตและยกบทนำในเวทีประวัติศาสตร์ให้” (subaltern’s autonomy/centrality of subaltern voices) มาสู่การวิพากษ์ผ่าน “จุดยืนของผู้อยู่ในสถานะรอง” และ “มุมมองจากการอยู่ในสถานะรอง” (subaltern as perspective/subaltern as vantage point of critique)

กล่าวคือ การนำมุมมองของ “ชาวนา” “ผู้หญิง” ฯลฯ มาเป็นตัวตั้งในการคิดวิธีการทางประวัติศาสตร์ใหม่ทั้งหมด การวิพากษ์จึงไม่ได้หยุดอยู่เพียงหาผู้สูญเสียที่ล้นหาย และคืนตำแหน่งแห่งที่ให้กับมันในช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ แต่คือการมองประวัติศาสตร์ทั้งหมดผ่านญาณวิทยาแบบสถานะรอง (subaltern epistemology)¹⁶ ในวิธีคิดเช่นนี้ มุมมองของซบอัลเทิร์นมีความสำคัญเพราะฐานะอันอ่อนด้อยของคนกลุ่มนี้จะสามารถเผยความจริงเกี่ยวกับสังคมนั้น ๆ และโครงสร้างอันอยุติธรรมได้มากกว่าคนกลุ่มอื่น อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจมุมมองเช่นนี้ไม่ได้เป็นเรื่องง่ายนัก หากจะยกตัวอย่างผู้หญิงแล้ว พวกเธอไม่ได้ถูกกดขี่และพยายามก้าวข้ามการกดขี่นั้นเพียงด้วยสภาพทางร่างกายหรือประสบการณ์ความเป็นหญิงเท่านั้น แต่เพราะโครงสร้างที่พวกเธอต้องเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยกดขี่ผู้หญิงจำยอม และการเข้าไปทำความเข้าใจโครงสร้างนั้นและพยายามเปลี่ยนมันต่างหากที่จะเผยมุมมองเช่นนี้ออกมา สิ่งนี้เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับจุดยืนของกรรมาชีพในทัศนะของมาร์กซ์ที่อ้างถึงโดยสปีวก กล่าวคือ จุดยืนทางชนชั้นไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะแต่ละบุคคลรู้สึกถึงความไม่ยุติธรรมอย่างไร หรือแต่ละคนรู้ว่าตนอยู่ในสถานะชนชั้นใด แต่เกิดขึ้นภายหลังจากการเข้ายึดและเปลี่ยนแปลงสภาวะทางเศรษฐกิจของชีวิตและสังคมเท่านั้น หากปราศจากนี้แล้ว “จุดยืนทางชนชั้น” ก็จะขาดกระบวนการที่สำคัญนั่นคือการเผยให้เห็นกลไกการกดขี่ และไม่สามารถเป็นอะไรได้มากไปกว่าการพร่ำบ่นของปัจเจกบุคคล (Bhambra, 2007: 28-30)

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่ยังดำรงอยู่สำหรับวิธีคิดเช่นนี้ นั่นคือการแสวงหามุมมองหรือจุดยืนดังกล่าวก็ยังต้องการ “การหาภาพตัวแทน” จากกลุ่มคนที่แตกต่างหลากหลาย และการหามุมมองและญาณวิทยาของผู้ถูกกดขี่โดยแยกมันออกจากประสบการณ์เฉพาะของผู้ถูกกดขี่แต่ละกลุ่มคน (the particular) ก็ยังคงมีลักษณะกึ่งแสวงหาสากลภาวะ (the universal) อยู่นั่นเอง แม้ว่าสปีวกจะได้เสนอทางออกด้วยการจงใจ “ใช้” อัตลักษณ์ สวรรค์อันตายตัว และการลดทอนประสบการณ์เฉพาะเพื่อแสวงหาลักษณะทั่วไปในฐานะเพียงยุทธวิธีชั่วคราว แต่บรัมบราก็คิดว่าเราน่าจะหาหนทางในเชิงญาณวิทยาได้ดีกว่านี้ บรัมบราเสนอวิธีวิทยาว่าด้วย “ประวัติศาสตร์เชื่อมโยง” (connected histories) โดยหยิบยืม

มาจากสันชัย สุพราหมณ์ยัม (Sanjay Subrahmanyam) นักประวัติศาสตร์เอเชียใต้ชื่อดังอีกคนหนึ่ง บรมบราสรุป “ประวัติศาสตร์เชื่อมโยง” ไว้ว่า

“ไม่ใช่ประวัติศาสตร์ที่เกิดจากจุดยืนใดจุดยืนหนึ่งเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็จุดยืนสากลทั่วไป (ที่นักทฤษฎีหลังอาณานิคมศึกษาแสดงให้เห็นแล้วว่าเป็เพียงจุดยืนเฉพาะที่เชื่อมโยงกับการล่าอาณานิคม) หรือจุดยืนของผู้คนสถานะรองที่ได้รับการยกขึ้นเป็ลักษณะทั่วไป การละทิ้งจุดยืนทั้งสองแบบนี้มีได้ทำให้เราหลุดไปอยู่ในวังวนของสัมพัทธนิยมหรือทางตันในทางการเมืองแต่อย่างใด แต่มันคือการตระหนักว่าทั้งการเมืองและกิจกรรมทางปัญญาทั้งหลายนั้นคือปรากฏการณ์ของ ‘การเข้ามาบรรจบกัน’ เสมอ และการบรรจบกันนั้นจะเปิดเผยให้เห็นเส้นทางของความเชื่อมโยงต่าง ๆ ที่สามารถถูกวิเคราะห์ได้อย่างเป็นระบบและเข้มข้น” (Bhambra, 2007: 30-31)

ตัวอย่างสำคัญของวิธีการประวัติศาสตร์เชื่อมโยงของบรมบราคือการรื้อถอนมายาคติต่าง ๆ ว่าด้วย “ภาวะสมัยใหม่” ที่เชื่อกันว่ามีจุดกำเนิดอยู่ที่ยุโรป อันได้แก่ การปฏิวัติอุตสาหกรรม (ด้านเศรษฐกิจ) ยุคเรอเนซองส์ (วัฒนธรรม) และการกำเนิดรัฐชาติสมัยใหม่ผ่านการปฏิวัติฝรั่งเศส (การเมือง) โดยบรมบราชี้ว่าความเชื่อเช่นนี้เป็นการตัดขาดยุโรปออกจากส่วนที่เหลือของโลกและยกให้ยุโรปเป็ที่มาของ “ความเจริญก้าวหน้า” ในปริมณฑลต่าง ๆ¹⁷ บรมบราเรียกร้องให้มองประวัติศาสตร์อย่างเชื่อมโยงโดยไม่ยกพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งขึ้นมาพิเศษกว่าพื้นที่อื่นและมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของยุโรปทั้งการปฏิวัติอุตสาหกรรม ฯลฯ ว่าเกิดขึ้นไม่ได้หากปราศจากปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่เช่นอินเดีย (โดยเฉพาะสินค้าจากอินเดีย ฯลฯ) เป็นต้น ที่สำคัญคือปฏิสัมพันธ์เหล่านี้มักเกิดขึ้นผ่านช่องทางเชื่อมโยงของจักรวรรดินิยม อันเป็สิ่งที่มักหลุดไปจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์เหล่านั้นที่นิยามความเป็นสมัยใหม่ของยุโรป

สำหรับข้อวิพากษ์จากภายนอก SSC กระแสที่มาแรงในทศวรรษ 2010 คือ ข้อวิพากษ์จากมาร์กซิสต์หลายกระแส อาจกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มที่ก่อให้เกิดการถกเถียงครั้งสำคัญคือ *Postcolonial Theory and the Specter of Capital* (2013) ของวีเวก ชิบเบอร์ (Vivek Chibber) แม้ว่ากระแสวิจารณ์จะมีมานานก่อนหน้านั้นแล้วก็ตาม อย่างไรก็ตาม เมื่ออ่านโดยละเอียดแล้วก็จะพบว่าชิบเบอร์ก็มีได้วิจารณ์งานช่วงต้นของ Subaltern Studies โดยตรง แต่มุ่งไปที่หนังสือ 2-3 เล่มในช่วงหลัง ได้แก่ *Dominance without Hegemony* (1998) ของคุษา *Provincializing Europe* (2000) ของจักรภรติ และ *The Nation and its Fragments* (1993) และบทความอื่นๆ เกี่ยวกับเบงกอลของปาร์ธา ชัตตาร์จี (Partha Chatterjee) แม้ว่าชิบเบอร์ได้ยกประเด็นที่น่าสนใจจำนวนมาก¹⁸ แต่ผู้เขียนบทความนั้นมองว่าชิบเบอร์ใช้หนังสือ 3 เล่ม เพื่อวิจารณ์ Subaltern Studies ทั้งหมดนั้นเป็นการเหมารวมเกินไป นอกจากนี้โน้ตค้นของกรัมซีในฐานะอิทธิพลเชิงความคิดต่อ SSC ก็ถูกละเลยไปโดยตั้งใจ (Chibber, 2013: 27) ยังมีอีกหลายประเด็นโดยเฉพาะจาก SSC ช่วงแรก เช่นที่ผู้เขียนได้กล่าวมาในบทความนี้ที่เป็นประโยชน์ต่อความเข้าใจประวัติศาสตร์ในสังคม เช่น อินเดีย ไทย ฯลฯ และไม่ใช่สิ่งที่ชิบเบอร์ตั้งเป้าวิจารณ์โดยตรงแท้จริงแล้ว *Elementary Aspects* ของคุษา ได้รับการตอบรับค่อนข้างดีในงานของชิบเบอร์ (Chibber, 2013: 155-57, 149-50)

อีกสายหนึ่งคือมาร์คัส กรีน (Marcus Green) ผู้ศึกษากกรัมซีและมุ่งวิจารณ์การใช้โน้ตค้น “the subaltern” ของ SSC โดยมองว่ากลุ่มศึกษา ได้ขยี้มนโน้ตค้นดังกล่าวของกรัมซีไปไกลกว่าที่กรัมซีใช้มากนัก ซึ่งตามความเห็นของกรีนแล้วแทบจะกลายเป็นความเข้าใจผิดไปเสีย แต่ก็อีกเช่นกัน รณชิต คุษา ถูกกล่าวพาดพิงถึงแต่เพียงโดยผ่านๆ เท่านั้น เป้าการวิจารณ์จริงๆ อยู่ที่สปีกับกับการนิยามคำว่า Subaltern ใหม่ในสโตร์ลส์ของเธอ (Green, 2002)

โดยรวมแล้ว ผู้เขียนมองว่าข้อวิพากษ์ต่อ SSC ในช่วงต้นๆ (อันเป็นสิ่งที่บทความนี้มุ่งเน้น) ที่ตรงเป้านั้นมาจาก “ภายใน” กลุ่ม SSC มากกว่า โดยส่วนตัวผู้เขียนเห็นด้วยกับชิบเบอร์และกรีน โดยเฉพาะการย้ายฐานการวิพากษ์ของ SSC ยุคแรกจากการเน้นที่แกนแห่ง “ชนชั้น” และ “สถานะ” ไปสู่แกนเส้นแบ่งและความพยายามก้าวข้ามเส้นแบ่งระหว่าง “ตะวันตก” กับ “ตะวันออก” จนการเมืองกลายเป็นประเด็นทางวัฒนธรรมไปเสียนั้นมีปัญหาและต้องได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างไก็ดี ผู้เขียนมองว่าวิธีวิทยาหลายประการของคุซาและ SSC ช่วงแรกนั้นจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องผู้อยู่ในสถานะรองในสังคมไทย ทั้งการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ใหม่ๆ เช่น ข้าวลือและสรรพสิ่งที่สก็อตเรียกว่า “อาวุธของผู้อ่อนแอ” การอ่านย้อนเกล็ด การประเมินมายาคติว่าด้วยผู้นำมากบารมี (อย่างคานธี) การทำความเข้าใจการลุกฮือและความเคลื่อนไหวของมวลชน รวมทั้งการขยಾಮุมมองว่า “การเมือง” คืออะไร ฯลฯ การเหมารวม SSC กับทฤษฎีหลังอาณานิคมศึกษาอย่างที่ชิบเบอร์กระทำนั้นเป็นความไม่จำเป็นและสายตาสั้นสำหรับผู้เขียน ความท้าทายมาจากอีกด้านหนึ่งมากกว่า นั่นคือจากข้อโต้แย้งของสปิวัคและบรัมบรา และเช่นนั้น *ประวัติศาสตร์เชื่อมโยงและสาร์ตานิยมโดยยุทธศาสตร์* เป็นสิ่งที่ควรแก่การขบคิดต่อไป โดยเราต้องไม่ละเลยบริบทของประเด็นถกเถียงแห่งทศวรรษว่าด้วยอัตบุคคล วัตถุ ประวัติศาสตร์ ทุน และสังคม เนื่องจากทั้งสองมโนทัศน์ของบรัมบราและสปิวัคก็เป็นทั้งความพยายามหาทางออกและในเวลาเดียวกันก็สะท้อนความหมกมุ่นแห่งยุคสมัยว่าด้วยข้อโต้แย้งระหว่างสากลภาวะกับภาวะเฉพาะ (ของประสบการณ์ ของอัตบุคคล ของกลุ่ม ของประวัติศาสตร์ ของทุน ฯลฯ) อันเป็นผลส่วนหนึ่งมาจากการเริ่มเสื่อมมนต์ขลังของ “หลังโครงสร้างนิยม” และ “โพสต์โมเดิร์นนิซึม” นั่นเอง

ภาคผนวก

บางแง่มุมของประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียสมัยอาณานิคม

รณชิต คูฮา เขียน

สิงห์ สุวรรณกิจ แปล

1. เป็นเวลานานแล้วที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับชาตินิยมอินเดียถูกรวบจำโดยชนชั้นนำนิยม ทั้งความเป็นชนชั้นนำแบบเจ้าอาณานิคมและชนชั้นนำแบบกระฎุมพี-ชาตินิยม ทั้งสองมีจุดเริ่มจากการเป็นผลผลิตของการปกครองอินเดียโดยอังกฤษ แต่ทั้งคู่ดำรงผ่านการเปลี่ยนถ่ายอำนาจและถูกหลอมเข้าอยู่ในรูปวาทกรรมเจ้าอาณานิคมใหม่ในอังกฤษและวาทกรรมแบบชาตินิยมใหม่ในอินเดีย ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบชนชั้นนำของเจ้าอาณานิคมและแบบเจ้าอาณานิคมใหม่นั้นถือเอานักเขียนอังกฤษและสถาบันของอังกฤษเป็นตัวแสดงหลัก และมีผู้คอยลอกเลียนแบบการเขียนประวัติศาสตร์แนวนี้ในอินเดียและในประเทศต่าง ๆ ส่วนประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบชนชั้นนำเชิงชาตินิยมและชาตินิยมใหม่เป็นชนบปฏิบัติในอินเดียเป็นหลัก แต่ก็มีใช้ว่าจะปราศจากผู้เลียนแบบการเขียนเยี่ยงนี้ในหมู่นักประวัติศาสตร์เสรีนิยมในอังกฤษและที่อื่น ๆ เสียทีเดียว

2. รูปแบบต่าง ๆ ของชนชั้นนำนิยมในทั้งสองลักษณะนี้มีอคติร่วมกันซึ่งก็คือว่า การสร้างชาติอินเดียและพัฒนาการของจิตสำนึกที่ก่อรูปให้กับกระบวนการนี้ กล่าวคือจิตสำนึกแบบชาตินิยมนั้นเป็นความสำเร็จของชนชั้นนำแต่ฝ่ายเดียวหรือมีชนชั้นนำเป็นตัวแสดงหลัก ในประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบเจ้าอาณานิคมและเจ้าอาณานิคมใหม่นั้นความสำเร็จเหล่านี้เกิดจากผู้ปกครองชาวอังกฤษ เจ้าหน้าที่ นโยบาย สถาบัน และวัฒนธรรมแบบอังกฤษ; ในงานเขียนแบบชาตินิยมหรือชาตินิยมใหม่ก็มอบความสำเร็จนี้แก่บุคคล สถาบัน กิจกรรม และแนวคิดของชนชั้นนำชาวอินเดียจำนวนหนึ่ง

3. ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบแรก [แบบเจ้าอาณานิคม] มักนิยามขบวนการชาตินิยมอินเดียในฐานะเป็นการทำงานของกรกระตุนและตอบโต้โดยอิงฐานคิดแบบพหุติกรรรมศึกษาอย่างคับแคบ ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวนี้นำเสนอชาตินิยมในฐานะที่เป็นผลรวมของกิจกรรมและความคิดที่ชนชั้นนำอินเดียตอบโต้กับสถาบันโอกาส ทรัพยากร ฯลฯ ที่ถูกผลิตขึ้นภายใต้การปกครองอาณานิคม การนิพนธ์ประวัติศาสตร์แนวนี้มีหลายแบบ แต่ลักษณะแก่นกลางร่วมมักคือการพรรณนาชาตินิยมอินเดียในทำนอง “กระบวนการเรียนรู้” ที่ผู้นำพื้นเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองโดยพยายามต่อรองกับสถาบันต่าง ๆ ทั้งหลายแหล่งที่ซับซ้อนราวเขาวงกต รวมถึงต่อรองกับปมทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวเนื่องที่เจ้าอาณานิคมริเริ่มขึ้นเพื่อใช้ในการปกครอง ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวนี้จะบอกว่าสิ่งที่ทำให้ผู้นำพื้นเมืองดำเนินการผ่านกระบวนการเหล่านี้ไม่ใช่อุดมคติอันสูงส่งเพื่อความดีงามของประเทศชาติแต่อย่างใด แต่เป็นเพียงเพราะพวกเขาคาดหวังต่อผลได้ต่าง ๆ ไม่ว่าในรูปของส่วนแบ่งในทรัพย์สินศฤงคาร อำนาจและเกียรติยศที่ถูกผลิตขึ้น และเกี่ยวพันกับการปกครองโดยเจ้าอาณานิคม; และเราก็จะได้รับการบอกเล่าผ่านงานเขียนเช่นนี้ว่า แรงขับเพื่อผลได้เช่นนี้เอง รวมถึงการละเล่นทั้งในลักษณะการร่วมมือและแข่งขันระหว่างกลุ่มผู้ปกครองกับชนชั้นนำพื้นเมือง รวมไปถึงฝักฝ่ายต่าง ๆ ในกลุ่มหลังนี้เองที่ประกอบขึ้นเป็นชาตินิยมอินเดีย

4. แนวโน้มโดยรวมของประวัติศาสตร์นิพนธ์ชนชั้นนำอีกแบบหนึ่งคือการนำเสนอชาตินิยมอินเดียในฐานะของโครงการอุดมคติที่มีผู้นำพื้นถิ่นนำพาผู้คนจากสถานะของการถูกปกครองไปสู่อิสรภาพ มีวิธีการบรรยายหลากหลายในประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวนี้ ขึ้นกับจุดเน้นของแต่ละงานนิพนธ์ว่าจะให้กับปัจเจกบุคคลที่เป็นผู้นำหรือองค์กรและสถาบันของชนชั้นนำคนใดหรือกลุ่มใดเป็นพิเศษในฐานะแรงพลังหลักในโครงการดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ไรก็ดี ลักษณะร่วมกันของงานเขียนแนวนี้คือการยกให้ชาตินิยมอินเดียเป็นการประกาศอุโฆษซึ่งความดีงามของผู้นำพื้นถิ่น ด้วยการเน้นขยายแง่มุมของความไม่ลงรอยในความสัมพันธ์ที่พวกเขามีกับระบอบอาณานิคมให้ใหญ่โตออกไปเกินหลักฐานที่มี มากกว่าแง่มุม

ที่พวกเขาร่วมมือกับระบอบนั้นอย่างไรบ้าง นอกจากนี้ยังเน้นบทบาทของพวกเขาในฐานะผู้ผลักดันเป้าประสงค์ของประชาชนมากกว่าจะเป็นผู้ขูดรีดและผู้กดขี่ประชาชน และเน้นความเสียสละและความปราศจากความเห็นแก่ตัวของพวกเขามากกว่าการแข่งขันเพื่อขอปันส่วนแบ่งอำนาจและอภิสิทธิ์อันกระจัดกระจาย ซึ่งผู้ปกครองมอบให้แก่พวกเขาเพื่ออ้างการปกครองของอังกฤษเอาไว้ ประวัติศาสตร์ชาตินิยมอินเดียจึงได้รับการปั้นแต่งขึ้นคล้ายกับเป็นชีวิตประวัติทางจิตวิญญาณของชนชั้นนำอินเดีย

5. แน่แน่นอนว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เน้นชนชั้นนำนั้นก็มิได้ปราศจากประโยชน์โดยสิ้นเชิง มันช่วยทำให้เรารู้จักโครงสร้างของรัฐบาลานิคม การทำงานของแขนขาของมันในสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ธรรมชาติของการจัดรูปชนชั้นที่ธำรงรักษารัฐนั้นเอาไว้ รวมถึงบางส่วนบางแง่มุมของอุดมการณ์ชนชั้นนำในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ครอบงำในช่วงเวลานั้น ๆ ความไม่ลงรอยระหว่างผู้นำทั้งสองกลุ่มและความสลับซับซ้อนของความขัดแย้งและความร่วมมือระหว่างกันและบทบาทของบุคคลสำคัญชาวอังกฤษและชาวอินเดียและกลุ่มองค์กรชนชั้นนำบางกลุ่ม แต่มากกว่าสิ่งใดทั้งหมด มันช่วยทำให้เราเข้าใจลักษณะเชิงอุดมการณ์ของการนิพนธ์ประวัติศาสตร์ประเภทนั้นนั่นเอง

6. อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทำให้การเขียนประวัติศาสตร์แนวทางนี้ไม่สามารถบรรลุได้เลยก็คือการอธิบายชาตินิยมอินเดียให้เรา เพราะมันไม่ได้ตระหนักรับรู้ (ยังมีพักต้องเอ่ยถึงเรื่องการตีความ) ถึงส่วนที่ผู้คนก่อให้เกิดและพัฒนาชาตินิยมขึ้นมาด้วยตัวพวกเขาเอง กล่าวคืออย่างเป็นทางการชนชั้นนำ ความยากไร้ของประวัติศาสตร์นิพนธ์ชนชั้นนำแสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้งผ่านความล้มเหลวในการทำความเข้าใจและประเมินการแสดงออกแบบชาตินิยมของมวลชน ยกเว้นจะประเมินมวลชนในทางลบคือในฐานะที่เป็นปัญหาต่อกฎหมายและความสงบเรียบร้อย หรือในเชิงบวก (หากมี) คือในฐานะของการตอบสนองต่อชนชั้นนำ ผู้มากบารมีบางคน หรือไม่เช่นนั้นในศัพท์ตามกระแสปัจจุบันก็คือในฐานะการขับเคลื่อนแนวคิดโดยการคุมเชิงฝักฝ่ายต่าง ๆ ชาวอินเดียจำนวนมหาศาลบางครั้งเรือนแสนหรือกระทั่งเรือนล้านที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและแนวคิด

แบบชาตินิยมจึงถูกนำเสนอว่าเป็นเพียงการเบี่ยงเบนแตกแหวจากสิ่งที่เชื่อว่าเป็นกระบวนการทางการเมือง “แท้ๆ” นั่นคือการสั่นคลอนแขนขาของรัฐรวมถึงสถาบันต่างๆ ของชนชั้นนำที่ถูกปรับแต่งให้เข้ากับรัฐ หรือมิฉะนั้นก็จะถูกนำเสนอว่าเป็นเพียงการรับเอาอุดมการณ์ผ่านอิทธิพลและการริเริ่มของชนชั้นนำนั่นเอง ประวัติศาสตร์นิพนธ์เจกเช่นนี้ล้มละลายโดยสิ้นเชิงเมื่อต้องอธิบายปรากฏการณ์ เช่น การลุกฮือต่อต้านโรวแลต (Rowlatt) ใน ค.ศ.1919 และขบวนการ “ออกไปจากอินเดีย” (Quit India Movement) ใน ค.ศ.1942 หากจะยกมาเพียง 2 ตัวอย่างท่ามกลางอีกหลายตัวอย่างที่มวลชนริเริ่มและแทรกตัวเองขึ้นมาในระหว่างขบวนการชาตินิยมเสนอข้อเรียกร้องต่าง ๆ โดยที่เป็นการท้าทายหรือปราศจากการควบคุมของผู้นำ การเขียนประวัติศาสตร์มิติเดียวและขาดเป็นห่วง ๆ ข้างต้นจะช่วยให้เราเข้าใจการเคลื่อนไหวอันลึกซึ้ง ลึกลงไปจากหน้าผิวของการเมืองชนชั้นนำ ความเคลื่อนไหวซึ่งเปิดความเป็นไปได้ให้แก่เหตุการณ์เมืองโชรี-โชรา (Chauri-Chaura) หรือการประท้วงของหมู่ทหารที่ร่วมเห็นอกเห็นใจกับผู้แปรพักตร์จากกองทัพราชนาวิอินเดียนได้อย่างไร?

7. ความขัดสนของประวัติศาสตร์นิพนธ์ชนชั้นนำนิยมเป็นผลโดยตรงมาจากการมองการเมืองแบบคับแคบและเพียงด้านเดียว ซึ่งก็สะท้อนมุมมองจากชนชั้นของผู้เขียนได้ดีในงานนิพนธ์ประเภทนี้ทั้งหมด ตัวชี้วัดของสิ่งที่เป็นการเมืองในอินเดียจะถูกระบุหรือบ่งชี้ว่าหมายถึงสถาบันต่างๆ ที่ริเริ่มโดยอังกฤษเพื่อใช้ปกครองประเทศ รวมไปถึงชุดกฎหมาย นโยบาย ทัศนคติและปัจจัยอื่นๆ ในโครงสร้างส่วนบนที่เกี่ยวข้องเนื่อง ดังนั้นประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ถูกทำให้พิลึกพิลั่นด้วยนิยามเช่นนี้จึงไม่อาจเป็นอื่นใดได้นอกจากจะทำให้การเมืองเท่ากับผลรวมของกิจกรรมและความคิดของบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำงานในสถาบันเหล่านั้น อันได้แก่ ผู้ปกครองเจ้าอาณานิคมและ “ลูกศิษย์” ของพวกเขา ซึ่งก็คือกลุ่มผู้นำในสังคมพื้นเมือง หากปฏิสัมพันธ์ระหว่างสองกลุ่มนี้ถูกนิยามว่าเป็นกิจกรรมทั้งหมดที่ชาตินิยมอินเดียได้ก่อขึ้น การเมืองก็จะกลายเป็นว่าเท่ากับปริมณฑลของกลุ่มหลัง (ผู้นำพื้นเมือง) ไปโดยปริยาย

8. ชัดเจนว่าสิ่งที่ถูกขจัดออกไป ประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ไม่เป็นประวัติศาสตร์ เช่นนี้คือการเมืองของประชาชน คู่ขนานไปกับปริณิชนของการเมืองของชนชั้นนำนั้น ตลอดจนมีอาณานิคมมีอีกปริณิชนของการเมืองที่ตัวแสดงหลักไม่ใช่เจ้าหน้าที่รัฐอาณานิคมหรือกลุ่มผู้นำของสังคมพื้นถิ่น แต่เป็นผู้คนในชนชั้นและสถานะรองอันหลากหลายที่ประกอบขึ้นเป็นมวลชนผู้ใช้แรงงาน รวมถึงกลุ่มคนช่วงชั้นกลางในเมืองและในชนบท ซึ่งทั้งหมดทั้งมวลก็หมายถึงประชาชนนั่นเอง นี่เป็นปริณิชนลัทธิสวะเพราะมันไม่ได้เกิดออกจากการเมืองของชนชั้นนำ และไม่ได้อิงอาศัยชนชั้นนำเพื่อดำรงอยู่ ปริณิชนนี้มีลักษณะของประเพณีดั้งเดิมตราบเท่าที่รากของมันสามารถไล่เรียงกลับไปได้ถึงช่วงก่อนอาณานิคม แต่ก็ไม่ได้มีลักษณะเก่าแก่โบราณในทำนองว่าตกยุคไปแล้ว ต่างจากการเมืองของชนชั้นนำแบบดั้งเดิมที่ถูกทำลายหรือถูกทำให้ไร้ประสิทธิผลหลังการเข้ามาของเจ้าอาณานิคม ความดั้งเดิมในปริณิชนของการเมืองกลับดำรงอยู่อย่างมีชีวิตชีวา ปรับเปลี่ยนตัวเองให้เข้ากับสถานะที่เป็นอยู่ได้การปกครองอาณานิคม และในหลาย ๆ กรณีก็ได้พัฒนาลักษณะใหม่ ๆ ทั้งในทางรูปแบบและเนื้อหาด้วย ปริณิชนของการเมืองจึงมีลักษณะสมัยใหม่ไม่ต่างจากการเมืองของชนชั้นนำ รวมทั้งยังแสดงถึงความกว้างขวางลึกซึ้งกว่าในเชิงกาลเวลาและโครงสร้างอีกด้วย

9. ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของการเมืองเช่นนี้ก็คือแง่มุมต่าง ๆ ของการระดมมวลชนที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ชนชั้นนำอธิบายเอาไว้ค่อนข้างน้อย การระดมผู้คนในปริณิชนของการเมืองชนชั้นนำเกิดขึ้นในแนวตั้ง ในขณะที่การเมืองของผู้อยู่ในสถานะรองมีลักษณะแนวราบ เครื่องไม้เครื่องมือของกลุ่มแรกมักอิงอาศัยอยู่กับการปรับใช้สถาบันแบบรัฐสภาของอังกฤษในอาณานิคมและเศษซากของสถาบันที่พิงตัวจากช่วงก่อนสมัยอาณานิคม เครื่องมือของกลุ่มหลังอาศัยการจัดวางความสัมพันธ์ดั้งเดิมเชิงเครือญาติและการผูกติดกับท้องถิ่น หรืออาศัยการเชื่อมโยงทางชนชั้น ทั้งนี้ขึ้นกับระดับของจิตสำนึกของกลุ่มคนที่เข้าร่วม การระดมของชนชั้นนำมักมีลักษณะทางกฎหมายหรือเน้นเรื่องรัฐธรรมนูญ ในขณะที่กลุ่มสถานะรองจะมีความรุนแรงมากกว่าโดยเปรียบเทียบ โดยรวม กลุ่มแรกมักระแวงระวังและพยายามคุมปัจจัยต่าง ๆ ขณะที่กลุ่มหลังจะมีลักษณะเป็นไปเองมากกว่า การระดมมวลชนที่เกิดขึ้นอย่างเต็มรูปแบบที่สุดในช่วงเวลาสมัย

อาณานิคมคือการลู่ยื้อของชาวนา อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่มีมวลชนแรงงานและกรรมพันธ์ในเขตเมืองจำนวนมากเข้ารวมนั้นก็มีลักษณะการระดมพลที่ใช้กรอบวิธีแบบกบฏชาวนาโดยตรงเช่นกัน

10. โดยรวมแล้วอุดมการณ์ที่ปฏิบัติการในปริณทณนี้สะท้อนความหลากหลายของช่วงชั้นทางสังคมของคนที่เกี่ยวข้อง โดยทัศนคติของกลุ่มผู้นำในปริณทณมักจะบดบังกลุ่มอื่นๆ ไม่ว่าในช่วงเวลาหรือเหตุการณ์ใด ๆ กระนั้นก็ตามไม่ว่าจะหลากหลายเพียงใด สิ่งร่วมประการหนึ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงคือลักษณะของการเป็นปฏิปักษ์ต่อการครอบงำของชนชั้นนำ นี่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการอยู่ในสถานะรอง ซึ่งเป็นปัจจัยร่วมกันของกลุ่มช่วงชั้นทางสังคมต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นในปริณทณดังกล่าว และเป็นสิ่งที่ฉีกแยกออกจากการเมืองของชนชั้นนำอย่างชัดเจน แน่นอนว่าปัจจัยทางอุดมการณ์นี้ไม่ได้มีคุณลักษณะหรือความเข้มข้นเท่าเทียมกันไปในทุกกรณี ในกรณีที่ดีที่สุดนั้น อุดมการณ์เช่นนี้จะขยายจุดเน้นเพิ่มความเป็นรูปธรรม และทวีแรงกดดันของปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มสถานะรองให้เด่นชัด แต่ก็ยังมีอีกหลายกรณีจุดเน้นเรื่องผลประโยชน์ของกลุ่มย่อยทำลายสมดุลของขบวนการมวลชน จนทำให้เกิดความไขว้เขวเนื่องด้วยการคิดคำนวณถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจและการแยกตัวออกเป็นฝักเป็นฝ่าย จนทำให้สัมพันธภาพร่วมแนวราบอ่อนแอลง

11. อย่างไรก็ตาม ลักษณะอันโดดเด่นอีกประการของการเมืองเช่นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาพการขูดรีดที่ผู้คนสถานะรองต้องเผชิญในระดับต่างๆ รวมทั้งมาจากความสัมพันธ์ของกระบวนการการเมืองนี้กับแรงงานการผลิต (productive labour) ของตัวแสดงหลักส่วนใหญ่ของขบวนการซึ่งก็คือกรรมาชนและชาวนา และกับแรงงานกับแรงงานทางปัญญา (manual and intellectual labour) ของคนยากไร้ในเขตเมืองที่ไม่ได้อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและกรรมพันธ์ในช่วงชั้นล่างๆ ประสบการณ์จากการถูกขูดรีดและแรงงานได้ทำให้การเมืองลักษณะนี้เต็มไปด้วยไวยากรณ์ ปทัสถานและคุณค่าอันหลากหลาย ซึ่งแยกมันออกต่างหากจากการเมืองแบบชนชั้นนำ

12. แน่แน่นอนว่าลักษณะเหล่านี้และลักษณะอื่นๆ (ซึ่งยังมีอีกมาก) ของการเมืองของประชาชนนั้นไม่ได้ปรากฏในสภาพบริบทที่ได้อธิบายมาในสามย่อหน้าข้างต้นเสมอไป ความขัดแย้งไม่ลงรอยต่างๆ ในชีวิตจริงย่อมส่งผลกระทบและผันแปรลักษณะเหล่านี้ไปตามแต่ช่วงเวลาต่างๆ ตามที่มันปรากฏขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ กระนั้นก็ตาม ไม่ว่าจะกระทบผันแปรเพียงใด ลักษณะเหล่านี้ยังช่วยให้เราแยกปริณิชนของการเมืองของคนสถานะรองออกจากการเมืองของชนชั้นนำได้ การดำรงอยู่ของ 2 ปริณิชน หรือ 2 สายลักษณะทางการเมืองซึ่งเรารู้ได้ด้วยสัญชาตญาณและพิสูจน์ได้ด้วยการแสดงให้เห็นเช่นนี้ คือข้อบ่งชี้ถึงสัจธรรมทางประวัติศาสตร์ประการหนึ่ง นั่นคือ *ความล้มเหลวของระบุมุขีชาวอินเดียที่จะพูดแทนชาติทั้งหมด* ยังมีพื้นที่ในชีวิตและจิตสำนึกของประชาชนจำนวนมากที่ไม่เคยถูกผนวกรวมเข้าภายใต้ภาวะนำของระบุมุขี ทวิลักษณะทางการเมืองที่สร้างขึ้นจากสิ่งนี้คือมูลฐานประการหนึ่งของประวัติศาสตร์อินเดียสมัยอาณานิคมที่ว่าใครที่ต้องการจะตีความประวัติศาสตร์ยุคนี้ก็ไม่สามารถละเลยได้หากไม่ต้องการตกหลุมพรางแห่งความผิดพลาด

13. อย่างไรก็ตาม ทวิลักษณะดังกล่าวไม่ได้แปลว่าปริณิชนทั้งสองปิดสนิทแยกขาดจากกันสิ้นเชิงและไม่มีการเชื่อมต่อกันเลย ในทางตรงกันข้าม มีพื้นที่ที่ซ้อนทับกันขนาดใหญ่ระหว่างสองอาณาบริเวณการเมืองนี้ โดยที่เกิดจากความพยายามของกลุ่มที่ก้าวหน้ากว่าในหมู่ผู้นำพื้นถิ่น โดยเฉพาะระบุมุขีที่จะผนวกรวมทั้งสองปริณิชนเข้าด้วยกัน เมื่อเชื่อมโยงเข้ากับการต่อสู้ที่มีเป้าหมายในการต่อต้านจักรวรรดินิยมอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าเป้าหมายนั้นจะถูกนิยามชัดเจนมากน้อยเพียงใด ความพยายามเช่นนี้ก็ทำให้เกิดผลสำเร็จงดงามหลายประการ แต่ในเหตุการณ์อื่นๆ เมื่อถูกเชื่อมโยงเข้ากับขบวนการที่ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อต่อต้านจักรวรรดินิยมอย่างหนักแน่น หรือมิฉะนั้นก็สูญเสียไปหรือเบี่ยงเบนไปเป็นการประนีประนอมกับรัฐบาลอาณานิคมไม่ว่าในทางกฎหมายหรือทางรัฐธรรมนูญ ความพยายามนั้นก็มักจะก่อให้เกิดการถดถอยและการเบี่ยงเบนไปเป็นความขัดแย้งระหว่างฝักฝ่ายไปเสีย กระนั้น ไม่ว่าในกรณีใดการถกทอการเมืองของชนชั้นนำและกลุ่มสถานะรองเข้าด้วยกันนำไปสู่สถานการณ์ที่ปะทุระเบิดออกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งบ่งบอกว่ามวลชนที่ถูกกดขี่โดยชนชั้นนำ

ให้ต่อสู้เพื่อวัตถุประสงค์ของชนชั้นนั้นสามารถแยกตัวจากความพยายามควบคุมโดยชนชั้นนำ และสามารถทิ้งรอยประทับของการเมืองมวลชนลงบนข้อเรียกร้องที่แม้จะเป็นสิ่งที่ริเริ่มโดยชนชั้นสูงได้

14. กระนั้นก็ดี การริเริ่มที่ออกเงยจากปริมณฑลทางการเมืองของผู้คนสถานะรองไม่มีพลังพอในตัวเองที่จะพัฒนาขบวนการชาตินิยมไปสู่การต่อสู้เพื่อปลดแอกชาติอย่างเต็มรูปแบบ ชนชั้นกรรมาชีพยังไม่แข็งแกร่งพอในสภาพวัตถุนิยมในภาวะทางสังคมของตนและจิตสำนึกแบบชนชั้นเพื่อตัวเอง (class-for-itself) อีกทั้งยังไม่สามารถเชื่อมต่อกับกลุ่มชาวนาอย่างเพียงพอ ดังนั้นกรรมาชนจึงไม่สามารถแทนที่กรรมพีและนำไปสู่ผลสำเร็จ เป้าหมายที่กรรมพีได้ประสบความสำเร็จไปแล้ว ผลของสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดก็คือการลุกฮือของชาวนาหลายครั้งหลายคราในสมัยอาณานิคม ซึ่งบางกรณีก็มีมวลชนมหาศาลและรุ่มรวยในสำนึกของการต่อต้านการปกครองอาณานิคมนั้น กลับต้องร่อยอย่างสูญเปล่าเพื่อให้ผู้นำที่สามารถอยู่เหนือภาวะเฉพาะท้องถิ่นของพวกเขาและขยายมันออกไปสู่การต่อต้านจักรวรรดินิยมในระดับชาติ ในเหตุการณ์เช่นนั้น การแบ่งเป็นฝักฝ่ายระหว่างกรรมาชน ชาวนา และกรรมพีน้อยในเขตเมือง มักพัวพันอยู่กับการคิดคำนวณเรื่องเศรษฐกิจ หรือหากมีแรงพลังทางการเมืองขึ้นมาบ้าง เนื่องจากขาดผู้นำในการปฏิวัติก็กลับแตกแยกกันเกินไปที่จะก่อตัวขึ้นเป็นพลังในลักษณะของขบวนการปลดแอกชาติ

15. การศึกษาชาติซึ่งล้มเหลวจะเติมเต็มตัวเองในทางประวัติศาสตร์นี้เอง ความล้มเหลวอันเป็นผลจากความบกพร่องของกรรมพีและของชนชั้นกรรมาชีพที่จะนำพาชาติไปสู่ชัยชนะเหนือการปกครองอาณานิคม และสู่การปฏิบัติประชาธิปไตยแบบกรรมพีไม่ว่าจะเป็นรูปแบบคลาสสิกของศตวรรษที่ 19 นั่นคือประชาธิปไตยภายใต้ภาวะนำของกรรมพี หรือในรูปที่สมัยใหม่นั้น กล่าวคือ “ประชาธิปไตยใหม่” ภายใต้ภาวะนำของกรรมาชนและชาวนา การศึกษาความล้มเหลวนี้เป็นแก่นใจกลางของปัญหาของประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดียสมัยอาณานิคม การศึกษาแก่นปัญหานี้ไม่ได้มีวิธีทางเดียว ขอให้บุปผชาติร้อยดอกเบ่งบาน หรือกระทั่งวัชพืชเราาก็ไม่ว่า แท้จริงแล้วเราเชื่อว่าเป็นปฏิบัติการนิพนธ์

ประวัติศาสตร์นั้น กระทั่งชนชั้นนำก็มีบทบาทที่จะเล่น แต่ก็เพียงในฐานะของ บทเรียนแห่งความผิดพลาดเท่านั้น ทว่าเราก็เชื่อมั่นด้วยว่าเราต้องต่อสู้กับ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ชนชั้นนำนิยมอย่างถึงรากด้วยการรังสรรค์วาทกรรมทางเลือก ขึ้นมา โดยวางรากฐานอยู่บนการปฏิเสธการมองชาตินิยมอินเดียผ่านมุมมอง ด้านเดียวอันจอมปลอมและไม่เป็นประวัติศาสตร์แบบงานเขียนประวัติศาสตร์ ของชนชั้นนำ ในขณะที่เราตั้งมั่นอยู่บนการรับรู้ว่ามีปริณทลทางการเมืองของ ชนชั้นนำและผู้คนสถานะรองดำรงอยู่พร้อมกันและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

16. เราเชื่อมั่นว่าเราไม่ได้เป็นเพียงกลุ่มเดียวที่ห่วงใยต่อสถานะปัจจุบัน ของประวัติศาสตร์นิพนธ์การเมืองของอินเดียสมัยอาณานิคมและพยายาม หาทางออกจากสถานการณ์ดังกล่าว ชนชั้นนำนิยมในประวัติศาสตร์นิพนธ์อินเดีย สมัยใหม่เป็นความเป็นจริงอันกดขี่กดทับ ซึ่งเป็นที่ไม่พอใจของคนจำนวนมาก ทั้งนักเรียนนักศึกษา ครูบาอาจารย์ และนักเขียนเช่นพวกเรา พวกเขาอาจไม่ได้ เห็นด้วยกับสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นในหัวข้อนี้ทั้งหมด แต่เราก็ไม่สงสัยเลยว่า มุมมองและ ปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์นิพนธ์อื่นๆ นั้นน่าจะขยับเข้าบรรจบกับจุดยืนของเรา เป้าหมายในการประกาศความคิดเห็นของเราออกไปนั้นก็เพื่อหวังจะทำให้เกิด จุดบรรจบนั้นขึ้น เราไม่กล่าวอ้างอันใดเกินเลยไปกว่าจะพยายามบ่งชี้ซึ่งแนวโน้ม และหวังที่จะแสดงให้เห็นว่าปฏิบัติการดังกล่าวสามารถเป็นไปได้จริง ในการอภิปรายต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นตามมานั้น เราคาดหวังที่จะได้เรียนรู้อย่างมาก ไม่เฉพาะจากผู้ที่คิดเหมือนและเห็นด้วยกับเรา แต่จากข้อวิพากษ์วิจารณ์ของ ผู้ที่เห็นต่างด้วย

เชิงอรรถท้ายบท

- 1 อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 2 แม้ว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูในภาพรวมจะเงียบเหงากว่าที่อื่น แต่ก็มีกระแสบ้างดังที่ระบุใน Tony Day and Craig J. Reynolds. 1989. "The Concept of Peasant Revolt in Southeast Asia," *Sydney Studies in Society and Culture* 5, pp. 105-112. งานของ Reynaldo Ileto, James C. Scott และ Ben Kerkvliet ก็กล่าวได้ว่าร่วมสมัยกับการก่อตัวของ SSC และมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันอย่างลึกซึ้งในการศึกษาขบวนการชาวนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่านักวิชาการกลุ่มนี้จะมีได้เรียกตัวเองในนาม Subaltern Studies ก็ตาม
- 3 เช่นเดียวกับอีกหลาย ๆ มโนทัศน์ที่ถูก "ทำให้เป็นไทย ๆ" ประเด็นนี้ ธเนศ วงศ์ยานนาวา วิเคราะห์ไว้อย่างถึงพริกถึงขิงในกรณีของมิเชล ฟูกูเกต์ ดู Thanet Wongyannava, 2010. "Wathakam: The Thai Appropriation of Foucault's 'Discourse'" in Rachel V. Harrison and Peter A. Jackson (eds.). *Ambiguous Allure of the West* (Hong Kong: Hong Kong University Press), pp. 153-171.
- 4 ได้แก่ Shahid Amin, David Arnold, Gautam Bhadra, Dipesh Chakrabarty, Partha Chatterjee, Ranajit Guha, David Hardiman, and Gyanendra Pandey. ดู David Ludden. 2002. "Introduction: A Brief History of Subalternity" in *Reading Subaltern Studies: Critical History, Contested Meaning and the Globalization of South Asia* (New Delhi: Anthem Press), p. 14.
- 5 ชื่อเต็มคือ "Can the Subaltern Speak? Speculations on Widow-Sacrifice," *Wedge* 7/8, Winter/Spring 1985, pp. 120-130. ตีพิมพ์อีกหนในชื่อ "Can the Subaltern Speak?" in Cary Nelson and Larry Grossberg (eds.). 1988. *Marxism and the Interpretation of Culture* (Urbana: Univ. of Illinois Press), pp. 271-313.

- 6 ในคำของดิเพช จักรภารตี (Dipesh Chakrabarty) ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบนี้คือ การมอง “ประวัติศาสตร์” ตามเรื่องเล่าที่เราารู้อยู่แล้ว (“a known history” เช่น มองผ่านกรอบการต่อสู้ทางชนชั้น ฯลฯ) เพียงแต่นำเกณฑ์นั้นมามองว่าเกิดขึ้น ในที่อื่นอย่างไร การยกให้ยุโรปเป็นศูนย์กลางดำรงอยู่ลึกไปกว่าไวยาหาร แบบชาตินิยมที่จึงเกลียดจาง “ฝรั่ง” อย่างตื่นเขิน ดู Dipesh Chakrabarty. 2000. *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference* (Princeton: Princeton University Press).
- 7 จะให้ดี คำนี้อาจจะต้องเลือกคำแปลกันใหม่ เนื่องจากมีความหมายค่อนข้าง เฉพาะในอภิปรัชญาแบบเฮเกลและมาร์กซ์ กล่าวคือการปฏิเสธสิ่งหนึ่ง แต่ใน เวลาเดียวกันก็คงลักษณะของสิ่งนั้น (ที่ในขั้นแรกจะถูกปฏิเสธไปแล้ว) เอาไว้ด้วย เพื่อยกขึ้นไปสู่สิ่งที่เหนือกว่า ซึ่งก็คือวิภาษวิธีนั่นเอง คุชยาต้องการอ้างอิงถึง ความหมายนี้ในหนังสือเพื่อพูดคุยกับกระบวนการ negate แบบมาร์กซิสต์ หากจะยืมศัพท์ทางคณิตศาสตร์มาใช้ ผู้เขียนบทความนี้ลองเสนอให้ใช้คำว่า “นิเสธ”
- 8 อีกประเด็นหนึ่งที่สปีวกักคิดว่าเป็นลักษณะเด่นของการศึกษาแบบ SSC คือการมุ่ง ให้ความสนใจกับความเปลี่ยนแปลงในระบบสัญญาณ (sign-systems) และไม่ใช่ว่า เพียงความเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ทั้งสองส่วนมีความสัมพันธ์ ต่อกันอย่างลึกซึ้ง สปีวกักกล่าวว่า งานของ SSC รื้อทำลายสิ่งที่นิทเซ่เรียกว่า ห่วงโซ่แห่งสัญญาณต่อเนื่อง (continuous sign-chain) (Spivak, 1988: 3-5).
- 9 ดู Ronald Inden. 1990. *Imagining India* (Cambridge, Mass.: Blackwell). และ Bernard S. Cohn. 1996. *Colonialism and Its Forms of Knowledge: The British in India* (Princeton: Princeton University Press).
- 10 หมายถึง Indian National Congress ที่ค่อยๆ พัฒนาขึ้นเป็นพรรคการเมือง ในห้วงเวลาของการต่อต้านจักรวรรดิอังกฤษ
- 11 “สวเทศ” หรือ Swadesh ตามตัวอักษรแปลว่า “ประเทศของตนเอง” ซึ่งเป็นชื่อ ที่ใช้เรียกขบวนการต่อต้านสินค้าอังกฤษและหันมาเน้นการผลิตและใช้สินค้า ของอินเดียเอง

- 12 อีกบทความที่โดดเด่นคือ David Arnold. "Touching the Body: Perspectives on the Indian Plague, 1896-1900" in *Selected Subaltern Studies*.
- 13 ไม่ว่าคุณาจะอ้างว่าตนตระหนักถึงความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มชนอัลเทิร์นมากเพียงใดก็ตาม สปิวกยังมองว่าวิธีวิทยาว่าด้วย "ระดับของจิตสำนึก" นี้ อย่างไรก็ตามก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงข้อหาว่าด้วยสารัตถนิยมไปได้ สปิวกยังใช้คำแรงกว่านั้นด้วย ซึ่งก็คือว่าคุณาและกลุ่มศึกษาฯ เป็นวิวัฒนาการนิยม (evolutionist) ซ่อนรูป หรือมีอคติว่าด้วยขั้นตอนพัฒนาการอย่างเป็นเส้นตรง (progressivist) แฝงอยู่ เมื่อคุณาใช้ "ระดับของจิตสำนึก" เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของชนอัลเทิร์นและกระฎุมพี เรื่องเดียวกัน, หน้า 7. ภายหลังสปิวกย้อนระลึกว่า คุณาผิดหวังกับบทบรรณาธิการนี้ของสปิวก ดู Gayatri Chakravorty Spivak. 2014. "Postcolonial theory and the specter of capital," *Cambridge Review of International Affairs* 27: 1, 184-198.
- 14 ในบทความ "Can the Subaltern Speak?" นั้น "วาทกรรมกระแสหลัก" รวมไปถึงทฤษฎีที่วิพากษ์อัตบุคคลของ Foucault และ Deleuze ด้วย โดยสปิวกมองว่าทั้งสองก็ยังสร้างญาณวิทยาที่ให้คุณค่าเบื้องต้นต่ออัตบุคคลแบบตะวันตกอยู่นั่นเอง
- 15 ควบบทบรรณาธิการ *Selected Subaltern Studies* มโนทัศน์ที่ใกล้ชิดกับ strategic essentialism คือ subject positions และไม่ใช่เพียง subject และที่ไม่ใช่ยิ่งกว่านั้นคือ "อัตลักษณ์" และการเมืองเชิงอัตลักษณ์ (identity politics)
- 16 ในลักษณะเดียวกับญาณวิทยาแบบเฟมินิสต์ (feminist epistemology) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีว่าด้วยจุดยืน (standpoint theory) โดยเฉพาะจุดยืนของกรรมกรชีพ (standpoint of the proletariat) Gurinder K. Bhambra. 2007. *Rethinking Modernity: Postcolonialism and the Sociological Imagination* (New York: Palgrave Macmillan), pp. 27-8.
- 17 หากประเด็นนี้ไม่ใช่ประเด็นใหม่ บรมบรามองว่าในหลาย ๆ กรณี ยุโรปก็ยังคงเป็นเกณฑ์สำหรับชีวิตความเปลี่ยนแปลงอยู่นั่นเอง วิธีวิทยาแบบหลังโครงสร้างนิยม มักมุ่งโจมตีความเชื่อเช่นนี้ก็จริง แต่ก็ยังคงมียุโรปเป็นจุดอ้างอิงอยู่นั่นเอง แม้ว่าจะเป็นอ้างอิงในทางลบก็ตาม สาขาที่บรมบราคิดว่าไม่ค่อยถูกต้องคำถามเช่นนี้คือสังคมวิทยา อันเป็นสิ่งที่หนังสือ *Rethinking Modernity* มุ่งวิจารณ์

- 18 ประเด็นสำคัญคือคุดซาและพวกเข้าใจการก่อตัวของทุนนิยมและกรรมพีในยุโรป รวมทั้งประวัติศาสตร์ของประชาธิปไตยและระเบียบเสรีนิยมผิด และดังนั้น การนำกรรมพีของอินเดียไปเปรียบเทียบกับคุดซาจึงผิดฝาผิดตัวไปด้วย นอกจากนี้หลายครั้งความคิดของคุดซาและพวกยังคงอิงแอบอยู่กับการใช้เกณฑ์ของยุโรปในการวัด “ความสำเร็จ” หรือ “ความล้มเหลว” อันเป็นสิ่งที่พวกเขาวิพากษ์อยู่นั่นเอง (ซึ่งสปิวัคได้วิจารณ์ไว้แล้วแม้ว่าจากคนละมุมมองก็ตาม) ในกรณีของจักรวรรดิและชาติตารจีบางครั้งยังมีลักษณะบูรพคดีนิยม นั่นคือการแบ่งตะวันตกออกจากตะวันออกอย่างชัดเจน ไม่ต่างอะไรจากวิธีคิดของจักรวรรดินิยมอีกด้วย โดยรวม ชิบเบอร์มองว่าทุนนิยมทำให้เกิดสากลภาวะขึ้นมา และเราสามารถพูดถึงสภาพบางประการของมนุษย์ (โดยเฉพาะความทุกข์ยากที่เกิดจากทุนนิยม) ที่ข้ามเส้นแบ่งทางวัฒนธรรมได้ ทั้งนี้เนื่องจากตัวทุนนั่นเองกับปฏิบัติการข้ามวัฒนธรรม ดูการตอบโต้ชิบเบอร์อย่างร้อนแรงไม่แพ้กันจากสมาชิกร SSC ใน Spivak. “Postcolonial theory and the specter of capital” (review) และ Partha Chatterjee. 2013. “Subaltern Studies and Capital” in *Economic and Political Weekly* XLVIII: 37, pp. 69-75.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กุลภา วจนสาระ. 2555. “มองหาความเป็นธรรมในสังคมไทยผ่านคนชายขอบ,” บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ “ประชากรและสังคม 2555”, 2 กรกฎาคม 2555.
- เกษียร เตชะพีระ. 2013. 5 ความเปลี่ยนแปลงใหญ่ที่เกิดขึ้นกับชาวนาเอเชียในทศวรรษ Partha Chatterjee หนึ่งในเจ้าพ่อ Subaltern Studies ชาวอินเดีย. <https://th-th.facebook.com/kasian.tejapira/posts/10201552090867026>, 15 ธันวาคม 2557.
- จุก-เชียงราย. 2549. สิทธิทางการเมืองของคนชายขอบ. <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9490000004552>, 15 ธันวาคม 2557.
- นพพร ประชากุล. 2546. การวิจารณ์ศิลปะ-วรรณกรรมแนวหลังอาณานิคม. <http://v1.midnightuniv.org/midnight2545/document9790.html>, 15 ธันวาคม 2557.
- บัณฑิต ไกรวิจิตร. 2553. “ภาพตัวแทนประชาคมแม่น้ำจังหวัดปราจีนบุรี: ความบิดเบี้ยวของการสร้างภาพแทนชาวบ้านจากวิถีชีวิตแม่น้ำปราจีนบุรี,” *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ* 4(2): 103-134.
- บุษยรัตน์ กาญจนดิษฐ์. 2551. โลกาวัดน์จากข้างล่าง: พูโกต์, บูร์ดิเยอ, และอัปาคูเรีย. <http://v1.midnightuniv.org/midnighttext/0009999901.html>, 15 ธันวาคม 2557.
- วิตตา ศรีรัตน. 2556. มาเรีย คลารา Inang Pilipinas: Subaltern และเรื่องราวเบื้องหลังชุดสตรีประจำชาติฟิลิปปินส์ที่โลกลิ้ม. <http://www.prachatai.com/journal/2013/01/44691>, 15 ธันวาคม 2557.
- วัชรพล พุทธรักษา. 2554. “กลุ่มพลังทางสังคม: อันโตนิโอ กรัมสกี กับตัวแสดงทางการเมือง,” บทความนำเสนอในการประชุมรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 12 จัดโดยคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 8-9 ธันวาคม 2554.

วินัย ผลเจริญ. 2555. “แนวคิดหลังอาณานิคมนิยม: บทสำรวจทางทฤษฎีและการประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาสังคมและการเมืองไทย,” *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม* 31(5): 161-178.

สลิลสา ยุกตะนันท์. 2556. “อัตลักษณ์เพื่อ ‘วันพรุ่งนี้’: บทวิพากษ์การเมืองเชิงอัตลักษณ์จากสำนักคิดหลังอาณานิคม,” *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร* 9(2): 61-103.

ภาษาอังกฤษ

Bhabra, Gurinder K. 2007. *Rethinking Modernity: Postcolonialism and the Sociological Imagination*. New York: Palgrave Macmillan.

Chakrabarty, Dipesh. 2000. *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton: Princeton University Press.

Chatterjee, Partha. 1993. *The Nation and its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton: Princeton University Press.

_____. 2013. “Subaltern Studies and Capital,” *Economic and Political Weekly* XLVIII (37): 69-75.

Chibber, Vivek. 2013. *Postcolonial Theory and the Specter of Capital*. London: Verso.

Cohn, Bernard S. 1996. *Colonialism and Its Forms of Knowledge: The British in India*. Princeton: Princeton University Press.

Day, Tony and Craig J. Reynolds. 1989. “The Concept of Peasant Revolt in Southeast Asia,” *Sydney Studies in Society and Culture* (5): 105-112.

Green, Marcus. 2002. “Gramsci Cannot Speak: Presentations and Interpretations of Gramsci’s Concept of the Subaltern,” *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society* 14(3): 1-24.

- Guha, Ranajit. 1982. "On Some Aspects of the Historiography of Colonial India," *Subaltern Studies* I: 1-8.
- _____. 1998. *Dominance without Hegemony: History and Power in Colonial India*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- _____. 1999 [1983]. *Elementary Aspects of Peasant Insurgency in Colonial India*. Durham, NC: Duke University Press.
- Guha, Ranajit with Gayatri Chakravorti Spivak (eds). 1988. *Selected Subaltern Studies*. New York: Oxford University Press.
- Inden, Ronald. 1990. *Imagining India*. Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Ludden, David. 2002. "Introduction: A Brief History of Subalternity". In David Ludden (ed.), *Reading Subaltern Studies: Critical History, Contested Meaning and the Globalization of South Asia*. New Delhi: Anthem Press.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1985. "Can the Subaltern Speak? Speculations on Widow-Sacrifice," *Wedge* 7(8): 120-130.
- _____. 1988. "Can the Subaltern Speak?". In Cary Nelson and Larry Grossberg (eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana: University of Illinois Press.
- _____. 1988. "Subaltern Studies: Deconstructing Historiography". In Ranajit Guha and Gayatri Chakravorti Spivak (eds.), *Selected Subaltern Studies*. New York: Oxford University Press.
- _____. 2014. "Postcolonial theory and the specter of capital," *Cambridge Review of International Affairs* 27(1): 184-198.
- Thanes Wongyannava. 2010. "Wathakam: The Thai Appropriation of Foucault's 'Discourse'". In Rachel V. Harrison and Peter A. Jackson (eds.), *Ambiguous Allure of the West*. Hong Kong: Hong Kong University Press.